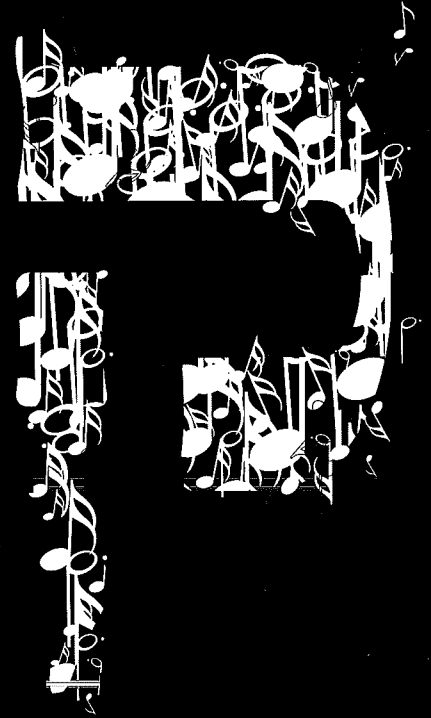

Kaddish

מְשָׁרַד הַחֵינוּךְ
Ministry of Education

יָד וַשֵּׁם
רִשְׁוֹן הַיְּהוּדִים וְהַגִּבּוֹרִים
The Holocaust Martyrs' and
Heroes' Remembrance Authority

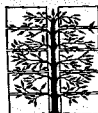
הַתּוֹמָרוֹת
הַבִּילְהֶרְמוֹנִית
הַיִּשְׂרָאֵלִית

תּוֹמָרוֹת הַיְּהוּדִים וְהַגִּבּוֹרִים 1938
תּוֹמָרוֹת הַיְּהוּדִים וְהַגִּבּוֹרִים 1938

THE ISRAEL
PHILHARMONIC
ORCHESTRA

Founded in 1938 by Goldberger Huberman
Music Director: Zubin Mehta

EDMOND J. SAFRA
PHILANTHROPIC FOUNDATION

**marc rich
foundation**
for education, culture and welfare
lucerne, switzerland

The concert is taking place with the support of the Ministry of Education and with the assistance of the Marc Rich Foundation and the Alexander Charitable Foundation in fond memory of Zvi Alexander

Edmond J. Safra, one of the 20th century's most accomplished bankers and a dedicated philanthropist, established a major philanthropic foundation to ensure that needy individuals and organizations would continue to receive his assistance and encouragement for many years to come. Following his passing in 1999, and now under the chairmanship of his beloved wife Lily, the Edmond J. Safra Foundation draws continuing inspiration from its founder's life and values. Under Mrs. Safra's leadership, the Foundation has assisted hundreds of organizations in over 50 countries around the world, and its work encompasses four areas: Education; Science and Medicine; Religion; and Humanitarian Assistance, Culture and Social Welfare. As committed benefactors of Holocaust Remembrance, the Foundation has also generously supported numerous Yad Vashem educational endeavors.

The Marc Rich Foundation, established in 1980, is a private, philanthropic, non-profit organization, registered in Lucerne, Switzerland. Its main focus is the promotion of education, the arts, culture and scientific research. Among the Foundation's programs in Israel and the European Union are scholarships in management studies, business administration and NGO/NPO management of humanitarian programs that support the development of civil society, democratic values, human rights and co-existence.

In the presence of
The President of the State of Israel
Mr. Shimon Peres

Kaddish

Symphony No. 3
by Leonard Bernstein
with a text, "A Dialogue with God"
written and narrated
by Holocaust survivor Dr. Samuel Pisar

Monday, 1 June 2009
Warsaw Ghetto Square
Yad Vashem, Har Hazikaron, Jerusalem

A special concert performed by the
Israel Philharmonic Orchestra
and sponsored by Mrs. Lily Safra,
President of the Edmond J. Safra
Philanthropic Foundation

Avner Shalev

Chairman of the
Yad Vashem Directorate

Distinguished guests of Yad Vashem,
Welcome to *Har Hazikaron*, the Mount of Remembrance.

The performance of Leonard Bernstein's Symphony No. 3, *Kaddish*, with an accompanying text, written and narrated by Dr. Samuel Pisar, a survivor of Auschwitz, is an expression of the human need to artistically convey a cry from the heart. In the aftermath of the Shoah, such cries have been channeled through a wide range of art forms, including prose, theatre, cinema, dance, drawing and sculpture. And of course, through music and poetry, two forms of aesthetic expression so effectively integrated in *Kaddish*.

This is a work focused upon the victims - the veritable crux of the annals of the Shoah. The story of the victims is the foundation of that which shapes our memory. Thus we weave the imperative of remembrance into the fabric of our collective existence – as Israelis, as Jews, and as human beings.

The survivors' voice in the shaping of Holocaust remembrance is vital and central. It is therefore natural that many survivors are present among us here this evening and that the concert is taking place in partnership with the Center of Organizations of Holocaust Survivors in Israel. For the survivors, Yad Vashem is a home. A cornerstone of identification, and of the transmission of Holocaust remembrance on to future generations. As Sam Pisar states in words that he will read out tonight:

*"Yad Vashem – the hallowed memorial to the innocent martyrs
And righteous heroes of the Shoah"*

From here a message about the Shoah – the meaningful commemoration of its victims, the documentation and research of its events, and education regarding its significance – goes out to the entire world.

We thank the President of the State of Israel, Mr. Shimon Peres, whose presence and remarks here tonight indicate the substantive role of Holocaust remembrance in our national experience.

We owe a special and warm debt of thanks to Mrs. Lily Safra, President of the Edmond J. Safra Philanthropic Foundation, whose generous sponsorship has made this concert possible.

We extend our gratitude to the Ministry of Education, which stands by Yad Vashem all year long, every year, for its firm commitment to the concert. Without the support of the outgoing Minister, Prof. Yuli Tamir, and the vigorous backing of the current Minister and friend of Yad Vashem, Mr. Gideon Sa'ar, we would not be gathered here this evening. We thank the Marc Rich Foundation and the Alexander Charitable Foundation for joining the circle of the concert's supporters. The Israel Philharmonic Orchestra is to be thanked for its role in the performance. And I thank the staff members of Yad Vashem who have taken part in organizing and carrying out this event.

All have joined together to realize a vision: That the hills of Jerusalem resonate with the sound of a stirring, profound *kaddish* – a *kaddish* which is simultaneously personal, national and universal.

Sincerely,

A handwritten signature in dark ink that reads "Avner Shalev". The signature is written in a cursive, slightly slanted style.

Avner Shalev
Chairman of the Yad Vashem Directorate
Jerusalem, 1 June 2009

Kaddish, Symphony No. 3

Invocation - Kaddish I
Din-Torah - Kaddish II
Scherzo - Kaddish III - Finale

To the Jews of the world, the word Kaddish (Sanctification) has a highly emotional connotation, for it is the name of the prayer chanted for the dead, at the graveside, on memorial occasions and, in fact, at all synagogue services. Yet, strangely enough, there is not a single mention of “death” in the entire prayer. On the contrary, it uses the word *chayim* or *chayim* (life) three times. Far from being a threnody, the Kaddish is a compilation of paeans in praise of God, and, as such, it has basic functions in the liturgy, that have nothing to do with mourning.

This doxology (the first two sections) is written in a mixture of Hebrew and Aramaic, the vernacular language at the time of Jesus. In fact, there is reason to believe that the doxology became the basis for the Christian Paternoster (Lord’s Prayer). In the period following the destruction of the Second Temple (70 A.D.), fragments of the Kaddish were recited by a preacher at the end of a discourse, when he was expected to dismiss an assembly with an allusion to the Messianic hope. It was not until the twelfth century, however, that the prayer reached its present-day form, and through folklore came to be associated with mourning.

The prayer says: “Magnified and sanctified be His great name in the world which He hath created according to His will. May He establish His kingdom during your life and during your days, and during the life of all the houses of Israel, even speedily and at a near time, and say ye, Amen.

Let His great name be blessed for ever and to all eternity. Blessed, praised and glorified, exalted, extolled and honoured, magnified and lauded be the name of the Holy One, blessed be He; though He be high above all the blessings and hymns, praises and consolations, which are uttered in the world; and say ye, Amen. Let the name of the Lord be blessed from this time forth and evermore. May there be abundant peace from heaven, and life for us and for all Israel; and say ye, Amen. He who maketh peace in His high places, may he make peace for us and for all Israel; and say ye, Amen.”

In his Symphony, Leonard Bernstein exploits the dualistic overtones of the prayer: its popular connotation as a kind of requiem, and its celebration of life. He does this both in his speaker’s text and in his music. In the original version, the choice of women as both the Speaker and the vocal soloist singing sacred words traditionally reserved for men in the synagogue was itself a dualistic decision. Woman represented in the Symphony that aspect of humankind which knows God through intuition, and can come closest to Divinity, a concept at odds with the male principle of organized rationality. (Bernstein used the same device thirty-six years earlier in his Symphony No. 1, Jeremiah, in which the Prophet’s Lamentation is sung by a mezzo-soprano).

Because he was not satisfied with the original 1963 version, the composer made some revisions in 1977. These included a few cuts, some musical

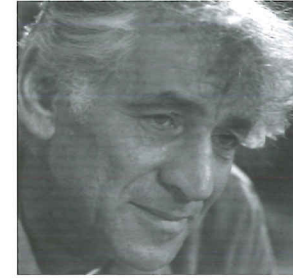
re-writing, and even more re-writing of the spoken text. Furthermore, he made it possible for the Speaker to be either a woman or a man. But the dualism is more than a matter of the gender of the narrator. The Speaker mourns in advance humanity’s possible imminent suicide. At the same time, it was Bernstein’s conviction that human beings as creators, as artists, as dreamers - as, therefore divine manifestations - could be immortal.

Musically, this dualism is illustrated by the dramatic contrast between intensely chromatic textures - which employ twelve-tone techniques - and simple expressive diatonicism. For example, there is a particularly anguished outburst by the Speaker in the middle of the Din-Torah (trial-scene or “Judgement by Law”), in which God is accused of a breach of faith with humanity. Such “blasphemy” has a Biblical precedent in the story of Job, and also has its roots in the folk traditions, as in the legend of Rabbi Levi Yitzhok of Berditchev. Bernstein strongly felt the peculiar Jewishness of this “I-Thou” relationship in the whole mythic concept of the Jew’s love of God. From Moses to the Hassidic sect, there is a deep personal intimacy that allows things to be said to God that are almost inconceivable in another religion.

This change is manifested by anguished, non-tonal music, which collapses into an eight-part choral cadenza of vast complexity. But immediately after this, the Speaker begs God’s forgiveness

Leonard Bernstein

(25.8.1918 - 14.10.1990)

Leonard Bernstein was born in Massachusetts, USA, to a Jewish family originating in Rovno, Ukraine. He was always drawn to music, and began learning the piano at a young age. After graduating high school, Bernstein attended Harvard University, where he studied music with Walter Piston. He then enrolled at the Curtis School of Music in Philadelphia, where he studied conducting with Fritz Reiner. During his time at Curtis, Bernstein also studied piano with Isabella Vengerova.

Bernstein was very highly regarded as a conductor, composer, pianist and educator. He was best known to the public as the longtime music director of the New York Philharmonic, for conducting concerts by many of the world's leading orchestras, and for writing the music for *West Side Story*. He wrote three symphonies, two operas, five musicals, and numerous other pieces.

Leonard Bernstein passed away at age 72, just 5 days after conducting his final performance.

and tries to be comforting; the ensuing lullaby is explicitly tonal, with gentle modulations. Again, at the climax of the symphony (in the Scherzo), another painful spoken moment, musicalized in extreme, angular motives, is followed by a gradual clarification and resolution into G-flat major. The critical word of the Speaker at this point is "believe". Indeed, the composer's abiding belief was in the enduring values of tonality.

The symphony was the belated result of a joint commission by the Koussevitzky Music Foundation and the Boston Symphony Orchestra, on the occasion of the Orchestra's seventy-fifth anniversary in 1955. The Boston Symphony waived the premiere performances in favour of the Israel Philharmonic Orchestra at Mr. Bernstein's request.

Intensive work on the commission was begun in the summer of 1961, at Martha's Vineyard, continued at the MacDowell Colony, in New Hampshire, in the summer of 1962, and completed on August 19, 1963 at Fairfield, Connecticut. The orchestration was achieved in three weeks of November 1963.

The score calls for an unusually large orchestral complement: four flutes (including piccolo and alto flute), two oboes, English horn, E-flat clarinet, alto saxophone, two B-flat clarinets, bass clarinet, two bassoons, contrabassoon, four horns, a trumpet in D, three trumpets in C, three trombones and tuba. The huge percussion battery includes, in addition to five suspended cymbals, a pair of cymbals,

finger cymbals, antique cymbals, water gong (a small gong that is immersed after it is struck), tam-tam, three bongos, three temple-blocks, wood-block, sandpaper blocks, rasp, whip, ratchet, triangle, maracas, claves, tambourine and chimes. In addition there are the glockenspiel, xylophone, vibraphone, celesta, piano, and the harp which assumes almost soloistic proportions. Finally there is the usual body of strings.

On November 22, 1963, Bernstein had come to the orchestration of the final Amen section of the Symphony when, abruptly, fate commanded the dedication: "To the Beloved Memory of John F. Kennedy".

The premiere of the original version took place in Tel Aviv, Israel, on December 10, 1963. The composer conducted the Israel Philharmonic Orchestra with Jennie Tourel, soprano, and Hannah Rovina, Speaker.

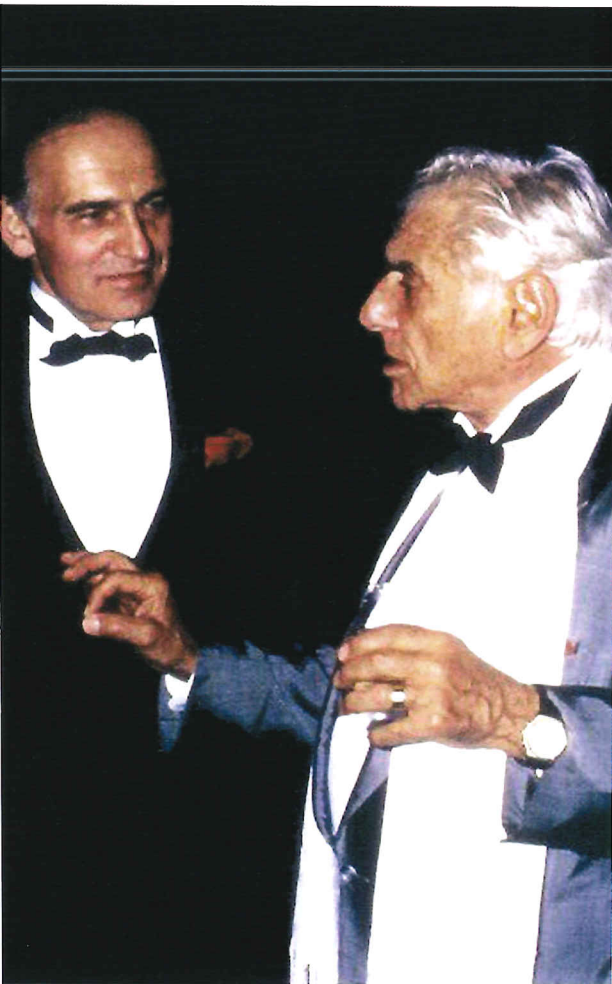
The first American performance was on January 31, 1964, in Boston, Massachusetts. Charles Munch conducted the Boston Symphony with Jennie Tourel, soprano, and Felicia Montealegre, Speaker.

The revised version was first performed on August 25, 1977, in Mainz, Germany. Leonard Bernstein conducted the Israel Philharmonic Orchestra with Montserrat Caballé, soprano, and Michael Wagner, Speaker.

Jack Gottlieb

“Kaddish: A Dialogue With God”

The Genesis of the Work
by Samuel Pisar

The world premiere of Leonard Bernstein’s monumental KADDISH Symphony with me as narrator of my own text, took place in 2003, with the Chicago Symphony Orchestra at the Ravinia Festival of the Arts, under the artistic direction of Christoph Eschenbach and the baton of John Axelrod. Since then, I have performed it with other leading orchestras at the Lucerne Festival of Music, the Berlin Philharmonic, the Philadelphia Symphony Auditorium, the Salle Pleyel in Paris, London’s Barbican Hall and, under the baton of Alan Gilbert, at the New York Philharmonic-Carnegie Hall celebration of Bernstein’s 90th anniversary. Immediately ahead lie appearances at Rome’s Academia and Washington’s Kennedy Center. Tonight, I am particularly honored and moved to perform KADDISH in Jerusalem, at the shrine of Yad Vashem, with the orchestra that had originally created it under the direction of the Maestro himself.

Such an unexpected irruption of music in a checkered life that evolved in the antipodes of the flourishing arts, calls for a personal explanation.

My fascination with Bernstein’s genius began when he was already a legendary conductor, composer and pedagogue, and I an unlikely young scholar at Harvard and the Sorbonne. We would meet many years later thanks to my wife, Judith Pisar, one of his most devoted friends and disciples. Soon I, too, was welcomed into his magic circle, but

the thought of ever making music with him was beyond my wildest imagination.

In 1989, he startled me with an invitation to participate in a concert marking the 50th anniversary of the outbreak of World War II, broadcast worldwide by the BBC from the Warsaw Grand Opera. His gesture was prompted by the fact that as an adolescent in Nazi and Soviet occupied Poland, I had experienced the worst horrors of that conflict in Auschwitz and other infernos. Bernstein conducted a program of classical orchestral works with renowned soloists from East and West, and me as narrator of a text I had written at his request, reconstructing the major wartime events through the prism of a living eyewitness. This healing musical happening, which brought together former allies and enemies in remembrance of the greatest bloodbath of all time, came at a moment when history was accelerating at a vertiginous pace. By Christmas 1989, Bernstein conducted triumphantly the “Ode to Joy” from Beethoven’s Symphony No. 9, before a mass audience assembled to celebrate the demolition of the Berlin Wall. That concert, with its universal message of freedom, opened even wider the intellectual, emotional and artistic valves between us. Spurred on by his impresario Harry Kraut, and my muse Judith Pisar, Bernstein and I considered other projects, including a Holocaust opera and an Olympic symphony. But in the last months of his life our attention shifted to KADDISH, his third

symphony after “Jeremiah” and “The Age of Anxiety” in the realm of “serious” composition, contrapuntal to his other admirable masterpieces, such as “West Side Story,” “Candide” and “On the Town.”

The KADDISH symphony – a dramatic portrayal, through the powerful interaction of words and music of mankind’s crisis of faith and the disorientation it provokes in the contemporary world – was first performed in Tel-Aviv in December 1963, by the Israel Philharmonic Orchestra and choruses, with the famous actress Hannah Rovina as narrator, the legendary mezzo-soprano Jennie Tourel as soloist, and the composer as conductor. Still under the shock of the assassination, Bernstein dedicated the work “to the beloved memory of President John F. Kennedy” – equally beloved by me, then a junior member of his foreign policy team.

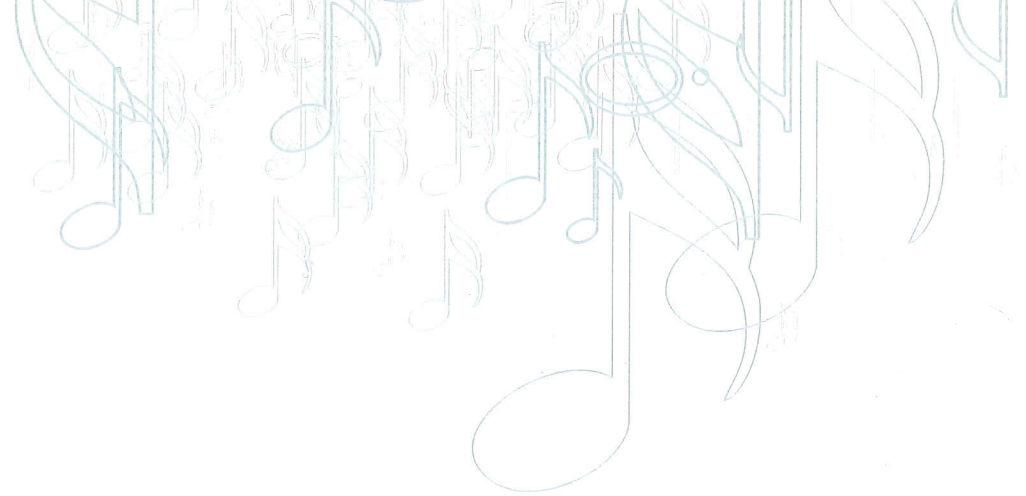
Never satisfied with his own, somewhat iconoclastic speaker’s text, Bernstein turned for help to eminent literati, including the American poet Robert Lowell, before revising it himself in 1977. The idea that I could bring to the symphony a voice stronger and more authentic than his, because he, who had also lost relatives in the Holocaust, had never suffered directly, came to him while reading my autobiographical memoir “Of Blood and Hope.” He was particularly taken with the description of a high level US-Soviet conference held in Kiev in 1971, at which encouraged by General James Gavin and banker David Rockefeller (the leaders of the U.S. delegation), I responded forcefully to a violent anti-American and anti-Semitic tirade unleashed by the Russian delegates. At the end of my speech I quoted from Yevgeni Yevtushenko’s famous poem, “Babi Yar” (later the theme of Dimitri Shostakovich’s Symphony No.13), a verse that alluded to my personal destiny and my native city: “There is no monument at Babi Yar. Today I am as old as the Jewish race... Dreyfus, I am he... I am Anne Frank... I am the small boy from Bialystok, his blood seeping into the ground”.

Surprisingly, my outburst reconciled the two delegations, and was followed by a joint pilgrimage to the unmarked mass grave where in 1941, the Nazis had machine-gunned, within 48 hours, 33,700 Jewish men, women and

children. Deeply moved by my words, which culminated in a cry for freedom of emigration – “Let my People Go” – Bernstein decided that I should be the one to write the definitive narrative for KADDISH, based on the Holocaust – the greatest catastrophe ever perpetrated by man against man, under the eyes of a seemingly uncaring God. I protested that I was unable to produce poetry equal to the grandeur of his music, or to declaim publicly on the calamities that befell my people, annihilated my family and destroyed my childhood. Nor was I prepared to revisit my once stormy relationship with the Almighty over his perplexing silence and passivity during those cursed years.

In the decade following Bernstein’s death, the memory of the Holocaust continued to fade, along with the last of its survivors. After us history would speak about it at best, with the impersonal voice of scholars and novelists, at worst in the malicious register of negationists and demagogues; this process had already begun. Such somber meditations led me to conclude that I owed it to my great and lamented friend to take up his challenge. I also owed it to myself to come to terms with my ancestral faith. But only in the wake of September 11, 2001 – the carnage that ushered in a newly inflamed world vaguely reminiscent of the one into which I was born – did I settle down to write my “Dialogue with God.”

To say that I felt out of depth as I fiddled with one of the most glorious musical compositions of the 20th century, inspired by Mahler’s “Resurrection” and Bach’s “Passion,” would be a gross understatement. If I have opened my narrative with a vehement disputation, it is because calling God to account is less frowned upon in the Jewish religious tradition than in all others. Although my quarrel with Him was more palpable than Bernstein’s, and my credentials to articulate it less allergenic to the orthodox sensibilities of rabbis, priests or imams, it emanated from the same rebellion against human barbarity and divine indifference, and the same ingrained affection for our common maker. In tune with these sentiments and the composer’s prescribed notes, I closed my narrative with a tender reconciliation. The ritual Kaddish that mourns the dead, celebrates life and praises the Lord, I left untouched, to be chanted in

Aramaic (a dialect of Hebrew spoken in the time of Jesus), by the men, women and children's choruses and the soprano solo.

For me, the performance reaches its climax when I recount a heart-wrenching lullaby about how loving, caring and merciful is our God, that my beloved grandmother used to sing to me before her voice was silenced in the ovens of Treblinka. At that moment I feel as if I am saying Kaddish for her, for my family, for my people, for all peoples decimated by genocide. After the crystalline voice of the soprano, accompanied by the children's choir, intones the heavenly dirge of the ancient prayer, my earthly lament of contemporary horrors subsides, to focus on the woes of the modern world. For the symphony's luminous finale, all the other voices and instruments on the stage follow me in a mounting crescendo for universal tolerance, reconciliation and peace between the hereditary enemies of history.

On the eve of the first Chicago performance in 2003, before an audience of 10,000, I embedded my libretto into Bernstein's original score with the masterful help of Christoph Eschenbach, the music director of the Philadelphia, Paris and Hamburg symphony orchestras, and John Axelrod, the brilliant conductor of that premiere and some of my subsequent performances. Yet even after that inaugural concert, KADDISH remained for me a long and difficult work in progress, like so many other existential challenges I had faced. Having fought a Homeric duel with fate, first for physical, then for moral and intellectual redemption, I now found myself wrestling with the Almighty in the spiritual dimension, like the biblical Jacob, trying to understand a little better who I was, where I had come from, what I had been through, and what I had learned about God and Man in the course of my singular odyssey.

Music critics and Bernstein biographers have written that the text attains the universal, precisely because it is so intensely personal, and that it gives the KADDISH symphony a greater focus, a stronger spine and a new life, indeed, a balance between the words and the music "that would have made him ecstatic with joy." If this is even remotely true, I would only add that the explosive religious, racial and cultural conflicts which are currently sweeping

the world, may have contributed more to the work's new-won relevance, than my humble self.

For someone who had once experienced the collapse of his world, the effort to convey intimate memories from the past, insights into the present and premonitions about the future was bound to be as emotionally harrowing, as it was artistically exalting. But in the end it was a labor of love that helped me wring out of myself, and enrich from concert to concert, an oratorio that might have become part of the Holocaust opera Bernstein had in mind, before his time ran out. It goes without saying that my contribution to this magnificent opus is dedicated to the beloved memory of Lenny.

John Axelrod

Conductor

In April 2009, John Axelrod was appointed music director of Orchestre National des Pays de la Loire starting from the 2010-11 season.

Now in his fifth and last season as chief conductor of the Luzerner Sinfonie Orchester and music director of the Luzerner Theater, John Axelrod has established his profile as one of today's leading conductors and is sought after by orchestras throughout the world. In the 2008-09 season, he debuts with Royal Stockholm Philharmonic, Israel Philharmonic, London Philharmonia, Orchestra Sinfonica Nazionale della RAI of Turin, Orchestra Verdi in Milano, Toronto Symphony, Orchestra della Svizzera Italiana in Lugano, Teatro Comunale in Bologna, Komische Oper in Berlin, Teatro San Carlo in Naples (Ravello Festival opening concert), and makes return engagements with Orchestre de Paris, Philadelphia Orchestra, Chicago Symphony (at the Ravinia Festival), Los Angeles Philharmonic (at the Hollywood Bowl), Dresdner Philharmonie, Orchestre National de Lyon, Lisbon's Gulbenkian Orchestra, Brabants Orkest.

This season at Luzern, Mr. Axelrod ends his cycle of Beethoven's orchestral works conducting the Ninth Symphony, and leads a new production of Mozart's Don Giovanni for the Lucerne Festival. With Orchestre National des Pays de la Loire he conducts in November and February and performs Tristan und Isolde at the Angers Nantes Opéra.

As a guest conductor, John Axelrod has worked with the London Philharmonic, Royal Philharmonic, Los Angeles Philharmonic, Philadelphia Orchestra, Accademia Nazionale di Santa Cecilia Orchestra, Oslo Philharmonic, Swedish Radio Orchestra, Shanghai Symphony, at Vienna's Musikverein with the Vienna Radio Symphony, Gurzenich-Orchester Köln, Berlin's Rundfunk-Sinfonieorchester, Orchestre National de Lyon, Salzburg Mozarteum, Gewandhaus Orchestra, Orchestre de Paris, Dresden Philharmonic, NDR RadioPhilharmonie of Hannover, Orchestre Philharmonique de Monte-Carlo, Lisbon's Gulbenkian Orchestra, the Hungarian National Philharmonic...

The soloists with whom he often collaborates include, among others: Han-Na Chang, Julia Fischer, Martin Grubinger, Daniel Hope, Patricia Kopatchinskaya, Lang Lang, Sabine Meyer, Fazil Say, as well as Thomas Hampson, Dietrich Henschel, Rinat Shaham and Ramon Vargas.

His opera activity includes the premiere performances of Bernstein's Candide (directed by Robert Carsen) at Paris's Théâtre du Châtelet and Milano's Teatro alla Scala and the new production of Krenek's Kehraus um St. Stephan at the Bregenz Festspiele. In his past seasons at the Luzerner Theater he conducted new productions of Kaiser von Atlantis, Rigoletto, Rake's Progress (for the Lucerne Festival), Il barbiere di Siviglia, Evgenij Onegin, Idomeneo (for the Lucerne Festival), Falstaff and Don Giovanni (for the Lucerne Festival).

As Principal Guest Conductor of Sinfonietta Cracovia since 2000, Mr. Axelrod has appeared in Europe's leading concert halls, seen on ARTE television, and performed on the grounds of

Auschwitz in the Emmy Award winning 2007 BBC Holocaust Memorial Film. Mr. Axelrod is also the founder and conductor laureate of Houston's OrchestraX.

Strongly committed to the promotion of the contemporary repertoire, Mr. Axelrod premiered works by Kaija Saariaho, Wolfgang Rihm, Marc-André Dalbavie, Pascal Dusapin and Wojciech Kilar. He has recorded works from Franz Schreker to Wladyslaw Szpilman, to Fazil Say, to Leonard Bernstein, among others, for Naïve, SonyClassical, Ondine and Nimbus.

Mr. Axelrod currently divides his time between Lucerne and Strasbourg, France and is the proud father of a daughter, Tallulah.

Danna Glaser

Soprano

Danna Glaser began her musical carrier as a cellist, studied with Lynn Harrell at the University of Southern California and also played in the Rishon Symphony Orchestra.

She graduated the Tel Aviv Music Academy under

the guidance of Prof. Tamar Rachum and won the “Fanchoise Shapira” Competition, “Maria Callas” Competition in Athens, and the “Tito Gobbi” competition in Italy.

Danna Glaser has sung with Zubin Mehta, Daniele Gatti, Asher Fisch, Aldo Ceccato, Giuseppe Sinopoli, Gabor Otvos, Daniel Oren and others.

Her performances include Aida, Suor Angelica, Butterfly, Walkiria, Ariadne auf Naxos, Verdi Requiem, Bernstein Kaddish Symphony, Strauss Vier letzte lieder, Beethoven Missa Solemnis and Symphony No. 9, Mahler Symphony No. 2, Brahms and Faure Requiems, Semlinsky Lyric Symphony etc.

Important performances have been with the Israel Philharmonic Orchestra, New Israeli Opera, Jerusalem Symphony, Rai Orchestra of Torino, Maggio Musicale of Florence, Rome Opera, Gothenburg Opera, Copenhagen Opera, Teatro Comunale of Bologna, Teatro di Messina, Teatro di Palermo, Wexford and Cuenca Festivals.

Dr. Samuel Pizar

Author and Narrator

Samuel Pizar was 10 years old when Stalin and Hitler carved up his native Poland and ignited World War II. After six years of Soviet oppression and Nazi internment in Auschwitz and other infernos, he escaped from Dachau and was liberated by the advancing U.S. Army. At the age of 16, he was the only survivor of his family and his school.

He resumed his education in Paris, pursued it in Melbourne, and ultimately earned doctorates from Harvard and the Sorbonne, as well as honorary doctorates from other renowned American, European and Australian universities. In the late 1950s he began his professional career at the United Nations in New York and UNESCO in Paris, returning to Washington in 1960 to serve as a member of John F. Kennedy’s task force on foreign economic policy, adviser to the State Department and consultant to committees of the Senate and the House of Representatives. In 1961 he was made a U.S. citizen by a special Act of Congress, signed by President Kennedy.

As a practicing lawyer in America, Britain and France, he has acted for governments, multinational corporations, charitable foundations and the International Olympic Committee. He presided at numerous international conferences on trade, law and diplomacy, testified repeatedly in the U.S Congress and addressed the European Parliament, the Davos Economic Forum, the Council on Foreign Relations, the North Atlantic Assembly and the International Monetary Fund. Elected a trustee of Washington’s prestigious Brookings Institution in 1999, he is also the founder-president of Yad Vashem France and administrator of the Foundation for the Memory of the Shoah.

Pizar was one of the first to urge broader economic, cultural and human contacts as “weapons of peace” to reconcile the so-called hereditary enemies of history. At the height of the Cold War, he helped shape policies for a stronger Euro-American partnership and expanded commercial intercourse with Eastern

Europe, Russia and China. As a defender of freedom and human rights, he took up the causes of oppressed minorities, political dissidents such as Greek composer Mikis Theodorakis, Russian scientist Andrei Sakharov and author Alexandr Solzhenitsyn, and succeeded in freeing many “refuseniks” from Soviet jails.

His books, translated into 20 languages, include “Coexistence and Commerce,” acclaimed as a work that “charted an enlightened course for the future of American and Western policy” (Senator Edward Kennedy) and “defined a new tide in world affairs” (historian Arnold Toynbee). His autobiography, “Of Blood and Hope,” was greeted as “a soaring triumph of the human spirit” (Business Week) and “powerful testimony to faith, courage and man’s capacity for redemption” (Il Tempo, Rome).

A Knight-Commander of the French Legion of Honor, an Officer of the Order of Arts and Letters, a Commander of Poland’s Order of Merit, an Honorary Officer of the Order of Australia and a recipient of numerous American awards, Pizar was nominated and short-listed for the Nobel Peace Prize in 1973. On the 50th anniversary of the Allied victory in Europe, President Bill Clinton publicly recounted his traumatic adolescence and miraculous liberation on a German battlefield, while President Jacques Chirac cited his life and work in a historic speech acknowledging France’s responsibility for the Vichy regime’s crimes against Jews.

Samuel and Judith Pizar, who was successively music director of the Brooklyn Academy, chair of the American cultural center in Europe and president of Arts France-USA, have four children, two of whom have served in the Clinton administration, and are now serving in the White House.

The Israel Philharmonic Orchestra

The Israel Philharmonic Orchestra was founded in 1936 by Bronislaw Huberman and its inaugural concert, on 26 December 1936, was conducted by Arturo Toscanini. The IPO plays in subscription series, including a special annotated Youth Concert Series, special concerts, concerts as part of the "Arts for the People" project throughout Israel, and special concerts for IDF soldiers at their outposts. The IPO annually tours the world's cultural centres and its prestigious festivals. Israel's creative artists are promoted by many IPO premieres of works by Israeli composers. The IPO also contributes to

the absorption of new immigrants and includes in its ranks many new immigrant musicians. The orchestra has hosted most of the world's greatest conductors and soloists, and it also does much to develop Israeli artists and young talents from Israel and abroad. In 1968 Maestro Zubin Mehta was appointed Music Advisor to the IPO and in 1977 he became its Music Director. Leonard Bernstein was named IPO Laureate Conductor in 1988, in 1992 Kurt Masur was appointed Honorary Guest Conductor and since the 2001-02 season Yoel Levi has been Principal Guest Conductor of the IPO.

THE ISRAEL PHILHARMONIC ORCHESTRA

Music Director: Zubin Mehta

The Music Director's position is endowed by the William Petschek Family

Laureate Conductor (1947-90): Leonard Bernstein

Honorary Guest Conductor: Kurt Masur

Principal Guest Conductor: Yoel Levi

Orchestra Members / 2008-09 Season

First Violins

Ilya Kononov
Concertmaster ●
Lazar Shuster
Concertmaster ●
Yigal Tunch
Concertmaster ●
Alexander Stark
Asst. Concertmaster
Saida Bar-Lev
Marina Dorman
Adelina Grodsky
Genadi Gurevich
Rodica Iosub
Rimma Kaminkovskiy
Zinovi Kaplan
Polina Kozhevnikova
Robert Mozes
Yevgenia Pikovskiy
Yelena Tishin
Alon Weber ♦
Drorit Valk
Paya Yussim

Second Violins

Elyakum Salzman*
Yitzhak Geras*
Amnon Valk***
Shimeon Abalovitch
Emanuel Aronovich
Alexander Dobrinsky
Shmuel Glaser
Elizabeth Krupnik
Kalman Levin
Yoram Livne
Eleonora Lutsky
Alexander Povolotzky
Marianna Povolotzky
Avital Steiner
Olga Stern

Violas

Miriam Hartman*
Susan and Elihu Rose
Endowed Chair
Roman Spitzer*
Claire and Albert Schussler
Endowed Chair
Amir Van Der Hal***
Dmitri Ratush***
Rachel Kam
Yuval Kaminkovskiy
Shimon Koplansky
Vladislav Krasnov
Avraham Levental
Eugenia Oren-Malkovskiy
Klara Nosovitsky
Abraham Rosenblit
Aharon Yaron

Cellos

Micha Haran*
The Annenberg Foundation
Chair
Marcel Bergman*
Shulamit Lorrain***
Alla Yampolsky***
Yoram Alperin
Ruth Ziegler Endowed Chair
Naomi Enoch
Dmitri Golderman
Baruch Gross
Enrique Maltz
Kirill Mihanovskiy
Felix Nemirovskiy
Iris Regev

Basses

Teddy Kling*
Peter Marck*
Nir Comforty***
Brad Annis
Eran Berovitch
Nimrod Kling

Eli Magen
Gabriel Volé
Omry Weinberger

Harp

Julia Rovinsky*
Tali Glaser ■

Flutes

Yossi Arnheim*
Eyal Ein-Habar*
Leor Eitan
Boaz Meirovitch

Piccolo

Leor Eitan

Oboes

Bruce Weinstein*
Dudu Carmel*** ♦
Meirav Kadichevski*** (acting)
Merrill Greenberg
Tamar Narkiss-Melzer
Hermann Openstein

English Horn

Merrill Greenberg

Clarinets

Ron Selka*
Yevgeny Yehudin*
Rashelly Davis
Israel Zohar

Piccolo Clarinets

Ron Selka
Yevgeny Yehudin

Bass Clarinet

Israel Zohar

Bassoons

Zeev Dorman*
Uzi Shalev***
Gad Lederman
Carol Patterson

Contrabassoon

Carol Patterson

Horns

James Madison Cox*
Dalit Segal***
Michael Slatkin***
Yoel Abadi
Sally Meth Ben Moshe
Michal Mossek
Yossef Rabin
Shelomo Shohat

Trumpets

Yigal Meltzer*
Ram Oren**
Ilan Eshed***
Eran Reemy
Hanna and Randy Polansky
Endowed Chair

Trombones

Stewart Taylor*♦
Daniele Morandini*
Yehoshua Pasternak***
Micha Davis
Nir Erez

Bass Trombone

Micha Davis

Tuba

Shemuel Hershko*

Timpani

Dan Moshayev*
Alon Bor***

Percussion

Alon Bor*
Natalie and Murray S. Katz
Endowed Chair
Gabi Hershkovich
Ayal Rafiah
Eitan Shapiro

Piano

Israel Kastoriano ■
Judith and Burton Resnick
Endowed Chair
Milka Laks ■

Principal Librarian

Rachel Daliot

Assistant Librarian

Tal Rockman

Operational and Stage Manager

Uzi Seltzer

Technical Asst.

Yaakov Kaufman

- Canada
- Concertmaster Chair
- * Principal
- ** Assoc. Principal
- *** Asst. Principal
- ♦ On Leave or Sabbatical
- Guest-player

IPO Management:

Yehoshua Pasternak (Chm'n),
Yoel Abadi, Bruce Weinstein.

Secretary General:

Avi Shoshani.

Musicians' Council:

Boaz Meirovitch (Chm'n),
Yoel Abadi, Brad Annis,
Ilya Kononov,
Yehoshua Pasternak,
Ayal Rafiah, Uzi Shalev,
Bruce Weinstein,
Aharon Yaron.

Personnel Manager:

Stewart Taylor
Assembly Chairman:
Merrill Greenberg
Review Committee:
Shemuel Hershko,
Gad Lederman.

Finance Manager: Alex Ziv

Chief Accountant: Shosh Elad
Treasurer: Racheli Mizrachi.
KeyNote Director: Irit Rub

Mgr. Subscription Dept.:

Eli Israelov
Customer Relations Mgr.:
Sharon Greenblat
IT Mgr.: Shlomi Mizrachi.

Asst. Sec. Gen.:

Iris Abramovici Tevet
Asst. Marketing Mgr.:
Rachel Levy
Asst. Personnel Manager:
Michal Bach.

Legal Counsel:

Joel Katz & Co.
Auditors: Kost Forer & Gabbay

The Tel-Aviv Chamber Choir

Maestro Michael Shani founded the Tel-Aviv Chamber Choir in 1987.

Since its foundation it has become one of the most active and well-appreciated choirs in Israel. The Choir's varied repertoire includes secular as well as liturgical music. The choir has performed with many different orchestras and conductors. It has performed with the Israel Philharmonic Orchestra under the baton of Maestro Zubin Mehta, the Berlin Philharmonic under the baton of Maestro Claudio Abbado, the New Israeli Opera with Maestro Gary Bertini, Maestro Daniel Oren and Maestro Frederic Chazlan. The choir has also performed with the Argentinian composer Ariel Ramirez and his ensemble.

During its existence and under the direction of Michael Shani, it has earned a reputation as one

of Israel's leading choirs, performing in Israel and abroad.

The choir was awarded First prize in the "Palestrina International Choir Competition". The choir performs regularly at the very popular Abu-Gosh Festival and many of its concerts have been recorded for broadcast on Israeli television and radio.

In 1996 the choir completed a highly lauded concert tour in Italy and was invited to appear at the Vatican. Since then, it has given concerts in Prague, Pilsen Budapest, Berlin, Nuremberg, Sophia and Riga with excellent critical reviews.

The Tel-Aviv Chamber Choir has premiered numerous Israeli compositions and many of those pieces have been written especially for the choir.

Michael Shani

Michael Shani is a well-known figure in the Israeli music scene. He was born and raised in Israel, and began his musical career as a cellist. He played in the Kibbutz Chamber Orchestra and was the conductor of the Kibbutz Symphony Orchestra. Mr. Shani completed his musical training at the Tel-Aviv Music Teachers' College, the Rubin Academy of Music in Jerusalem and at the Brigham Young University in Utah, U.S.A.

Michael Shani was the music director of the Tel-Aviv Philharmonic Choir, the New Israeli Opera Choir and the Vocal Music Festivals of Tel-Aviv and Abu-Gosh. He has conducted many orchestras, among them the Israel Philharmonic Orchestra, the Israel Chamber Orchestra, the Kibbutz Chamber Orchestra, the Haifa Symphony Orchestra, the Ra'anana Symphony, the Beer-Sheva Symphonette and orchestras in Germany, Hungary,

Lithuania, the Czech Republic and Italy.

Mr. Shani was among the founders of the "Gary Bertini School of Choral Singing, in Israel", established in 1986 in Tel-Aviv. He continues to act as its academic director and principal conductor.

Mr. Shani was the head of the "Choral Conducting Department" at the Buchmann-Mehta School of Music in Tel-Aviv University, where he taught conducting and conducted the oratorio choir, the chamber choir and the symphony orchestra. Today he teaches conducting at the Jerusalem Academy of Music and at the Levinsky Music College.

Mr. Shani founded the Tel-Aviv Chamber Choir in 1987 and since that time has served as its music director, continuing in that capacity to this day.

Michael Shani is the music director of the Zimriya - World Choral Assembly in Israel.

Sopran

Aizenberg Victoria
Ben Dror Ora
Dour Neta
Epstein Kartharina
Ofir Nadin
Rais Yafit
Taf Shoshana
Ceder Noga
Sade-Shapira Yasmin
Yoffe Yuliana
Yushin Galina
Finkelstein Michal
Milstein Marina

Sadeh-Raveh Riki
Dekel Shirley
Michaeli Sharon
Shamgar Chen

Tenor

Halperin David
Gelbard Zeev
Sharoni Yehuda
Teicher Haim
Hanani Nadav
Shahadi Avi
Hanani Eran

Bass

Weintraub Eliaho
Shahar Eliyahu
Weinheber Efraim
Gabrielli Arie
Benjamin David
Gelbard Joseph
Ringel Naphtali
Stern Simmie
Tiran Raphael
Voloh Alexander

Alt

Elbaum-Cohen Avital
Levy Esther
Amid-Zabar Eleanor
Gelbard Deborah
Shamash Miri
Rousso Nira
Zivon Irit
Lavie Poria
Yitzhaki Ruth

The New Israeli Vocal Ensemble

The New Israeli Vocal Ensemble was founded in 1993 by its Music Director Yuval Ben-Ozer and in a short period established itself as the leading choral group in Israel. The Ensemble comprises professional singers and has appeared in the most prestigious concert halls and festivals in Israel, Europe and the Far East, winning the acclaim of audiences, critics and professional musicians alike. It frequently joins forces with other music groups in a broad repertoire ranging from medieval to modern, avant-guard music and records sound tracks for films.

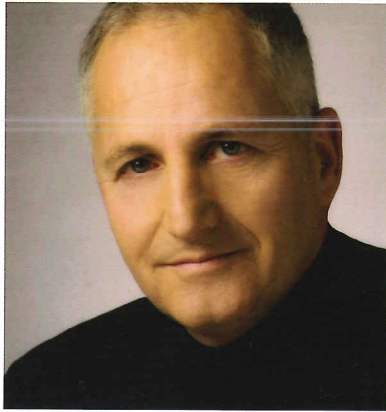
The Ensemble frequently appears with Israel's leading orchestras like the Philharmonic and the

Israeli Camerata in the performance of oratorios and operas and has worked with the top-flight choir conductors in the world like Frieder Bernius, John Poole, Andrew Parrot, Hermann Max and others.

The NIVE has performed three premieres at the Israel Festival in Jerusalem and won first prizes at international competitions for choirs in Malta (1998), in Tolosa, Spain (2000) and in Belgium (2001). It has also participated in festivals in Germany, France and Luxemburg, Korea, Sardinia, Normandy and Ljubljana.

Yuval Ben-Ozer

Conductor

One of Israel's leading choral conductors, Yuval Ben-Ozer is the Music Director of the New Israeli Vocal Ensemble, the Kibbutz Artzi Choir, and the Zimriya International Choral Festival.

He is the founder and former Music Director of the Philharmonia Singers. As guest conductor, Ben-Ozer has conducted in France, Italy, Germany and Argentina as well as all the major orchestras in Israel. Yuval Ben-Ozer has collaborated as chorus master with celebrated conductors, such as Daniel Barenboim, James Levine, Kurt Masur, Giuseppe Sinopoli, Zubin Mehta and Antonio Pappano.

Yuval Ben-Ozer is a much sought-after lecturer and directs work-shops for the top management of major business organizations, as part of his unique "Maestro Program for Leadership and Team-Work".

Sopran

Revital Schmerling

Yifat Simpson

Elena Timofeeva

Lena Greenberg

Reut Ventorero

Ira Kalechman

Efrat Elazar

Alt

Shulamit Epshtein

Einat Korenhandler

Hadas Gur

Noa Doron

Tanya Bertier

Era Givoni

Anat Shachor

Tenor

Elen Ashkenazi

Yaniv Reifer

Federico Rinaldi

Tal Koch

David Nortman

Gilad Paz

Alon Klein

Bass

Arie Epshtein

Azaz Franko

Edoardo Abramson

Kedem Berger

Pieter Simpson

Ronen Ravid

Alon Chazan

The Ankor Choir

of the Jerusalem Academy
Conservatory of Music and Dance

“The children of the Ankor Choir have the pure sound of angels”, said Maestro Zubin Mehta at the end of the choir’s performance of “Resurrections” by Noam Sheriff in London’s Barbican Center.

The Ankor choir was founded in 1983 and has 50 children ages 11 – 18 who receive lessons in voice, solfège and coaching, alongside general rehearsals twice a week.

The choir’s repertoire includes music from the Renaissance to the contemporary, with a special emphasis on Israeli compositions and classical music.

The choir performs extensively in Israel and abroad, in concerts of its own and with leading orchestras, as well as in national ceremonies. It is considered the Israel Philharmonic Orchestra’s resident choir and has performed with it under the batons of Maestros Zubin Mehta, Kurt Mazur and Giuseppe Sinopoli in operas and in major

classical and contemporary pieces. It is also Yad Vashem’s resident choir where it has performed on Holocaust Remembrance Day as well as before dignitaries from all over the world, such as Presidents Clinton and Bush of the U.S.A., Prince Philip of Great Britain, the Queen of Holland and Pope John Paul II.

The choir’s tours abroad include concerts and competitions in Britain, Italy, Germany, Sweden, Bulgaria and several other European states. On these tours the choir was recorded by local radio and TV programs, and collaborated with local orchestras. Thus it performed an unforgettable concert series with the Berlin Philharmonic Orchestra and Maestro Claudio Abbado, and lit the first Hanukkah candle at Titus’ Gate in Rome. It has also won several prizes at major international competitions, such as second place in Marktoberdorf, Germany, first place in Varna, Bulgaria and second place

in Cantonigros, Spain.

The choir also has several CD recordings with leading orchestras – Mahler’s 3rd Symphony (Israel Philharmonic, Mehta), Resurrections by Noam Sheriff (Israel Philharmonic, Porceljin), Oded Zehavi’s War Requiem (Rishon LeZion, Sheriff) and Pergolesi’s Stabat Mater (Beer Sheva Sinfonietta, Rodan). It also has several CDs of its own.

Lately the choir performed a concert tour in Japan, performed a special concert of songs by Haim Nachman Bialik, directed by Oded Zehavi and participated in La Boheme and Turandot with the Israel Philharmonic Orchestra. It also collaborated for the first time with the New Israel Opera, performing Mephistopheles by Boito.

A junior choir works alongside the senior choir with 25 children of its own, conducted by Rachel Inbar.

Dafna Ben Yohanan

Conductor and Musical
Director

Dafna Ben Yohanan, Conductor and Musical Director, was born in Israel and graduated the Jerusalem Academy of Music and Dance in the Department of Music Theory, Composition and Conducting. She completed her studies specializing in choral conducting with Aharon Harlap and in voice with opera singer Bibiana Goldenthal.

Ms. Ben Yohanan joined the choir in 1986 as assistant conductor and voice teacher, and accompanied it during its many concerts in Israel and abroad. In 1990 she was appointed Conductor and Musical Director of the choir.

Singers

Avidan Noam	Hassin Noa
Adam Hagar	Torpusman Sarah Li
Ofek Hagar	Yerushalmi Tamar
Idelstein Inbar	Lotem Noam
Ayal Dor	Mor Tamar
Biron Einat	Mizrachi Eden
Blaustein Maya	Mates Chen
Barel Neta	Mendelssohn Nof
Gabison Shira	Sapir Gal
Gelman Naama	Pinto Noa
Greenbaum Rotem	Peled-Malka Adaya
Duhl Keren	Tsuberi Stav
Drori Rachel	Kagan Ayelet
Haezni Ela	Kandel Michal
Zaguri Odelia	Kandel Shani
Hadad Aviya	Rosenblat Sapir
Chazan Danit	Rotstein Keren

“Kaddish: A Dialogue With God”

Text Written And Narrated
By Samuel Pissar
For Leonard Bernstein's Symphony No. 3

I. INVOCATION

Speaker:

Almighty God, our Father in Heaven:
This is my personal Kaddish,
Inspired by the noble prayer of antiquity,
And written for the monumental symphony
Composed by Leonard Bernstein,
A beloved friend and a kindred soul,
Who wanted my living testimony,
Drawn from the lowest depths
Of human suffering,
To resonate in Your kingdom
With his celestial music.

Mine is a layman's Kaddish, Father,
Contemporary, universal and dedicated
To Your tormented children:
Jews, Christians, Muslim and all others
- Believers and non-believers -
Yearning for peace, freedom and justice
In our fratricidal and suicidal world.

I utter this lament with grief and anger
Welled up from my own traumatic past,
And the deluge of hatred, violence and fear
That is engulfing us again.

On every continent hereditary enemies
Mired in terror, bigotry and despair,
Are at each other throats;

Even in Your holy land,
Where they worship the same God,
And implore Him to turn
Their swords into ploughshares.
I weep for them all,
The living, as well as the dead.

My first tears are for my family,
And my people,
Perpetual victims of religious
And ethnic persecution,
That reached its historic climax
During my childhood,
Destroying everyone and everything around me,
While You, supreme ruler of the universe,
Stood idly by.

Equally indifferent were You
When I agonized
In Auschwitz, Maidanek and Dachau,
Where Eichmann and Mengele's
Gruesome reality
Eclipsed even Dante's vision of inferno.

To this day I am haunted by guilt
For having survived,
When so many of mine were murdered.
Now I must atone
For the ritual mourners' Kaddish
I could never recite.

Because I had no dates of their demise,
No closure, no shiva,
No graves for a stone, a flower, a prayer -
A prayer for their redemption.

Yit'gadal V'itkadesh Sh'me Raba.

KADDISH 1

Speaker :
Magnified...
And Sanctified...
Be His great name.
Amen!

Chorus: Full Aramaic Kaddish

Speaker:
Amen! Amen!
May abundant peace descend on us all.
Amen!

The loved ones I mourn today are many:
My father, David,
Tortured, executed by firing squad,
And tossed into a mass grave.
My mother, Helena,
Sent off in a cattle-train to die,
With my little sister Frieda,
Who had hardly lived.

My grandparents, uncles, aunts, cousins,
And every one of my schoolmates.

Why them, and why not me, O Lord?
What crimes, what sins
Could they have committed
At so tender an age?

All wiped out, in one fell swoop,
According to the unfathomable logic
That reigns in Your realm.

Chorus: Kaddish

II. DIN TORAH

Speaker:
At this stage of my checkered life
I reach out to You, Lord
With the same visceral voice
I once raised against You
As a skeletal kid
With shaved head and sunken eyes,
Trembling at the threshold
Of a Birkenau gas chamber.

Trembling and demanding to know:
Why do You abandon us?
How can You allow such carnage?
Do You even care?!

At that cursed place and time,
Where I saw the barge
Of human civilization go under,
When I endured so many
Tortures and humiliations,
You failed me, Father.
And in my abysmal despair
I lashed out at You,
Like Moses smiting the rock
In the Sinai desert,
Like Job, protesting
His undeserved punishment.

Hallucinating from hunger, pain and fear,
While the crematoria spewed fire and smoke,
I gave up praying.

How could I go on murmuring
That God is great,
And the other pious verses of adoration
I had absorbed with my mother's milk,
Like all the children of Abraham,
Since Isaac and Jacob,
Since Mary and Jesus,
Since Ishmael and Muhammad

No! I could not. I would not.
Not there. Not at Auschwitz!

Can You pardon my sins, Lord?

Can I pardon Yours,
After our long and stormy estrangement?
I can pardon, but I cannot forget.
The wounds of my flesh and my soul
Have healed long ago.
But the wounds of the heart,
That bleed for loved ones, will never heal.

Now one of the last living survivors
Of the greatest catastrophe
Ever perpetrated by man against man,
My life is no longer entirely my own.
They also live within me.
And my memory
Is the only tomb they have.

I must honor their tragic legacy,
And warn the living
– Of every race, color and creed –
Against the new catastrophes
That may still lie ahead.
For the unthinkable is again possible –
A relapse into the dark ages,
As a leap toward a radiant future.

Lord, do You remember
That last blood-curdling cry
Of the huddled men, women and children
That shook Your Heavens,
- Day after day -

As the gas choked them to death?

I was there, and I heard it with my own ears.
They died with your name on their lips:
"Shema Israel, Adonai Eloheinu, Adonai Ehad!"
(Hear, O Israel, the Lord our God, the Lord is One).

After the steel doors were shut,
They had only three minutes to live.
Yet they found enough strength
To dig their fingernails into the walls
And scratch in the words:
"Never forget!"

Those words, those cries,
And their myriad echoes,
That still reverberate in space and time,
Imposed sacred obligations on You, as on me.
The Auschwitz number engraved on my arm
Reminds me of it every day.
And today, Father, I remind You!

Chorus: Cadenza

Speaker:
How can one even be sure
That the catastrophe was totally man-made?
We know from the book of genesis
How wrathful a God You can be,
When You lose Your notorious temper.

Is it anger or indifference
That explains Your perplexing failure
To protect us when we were defamed,
Dehumanized and decimated?

Perish the thought, Lord,
But that failure may have convinced
Many a genocidal demon,

And a largely uncaring world,
That annihilating Jews,
And other vulnerable minorities,
Was and is acceptable
– Even to this day.

KADDISH 2

Speaker:
I still remember
My grandmother's sweet voice,
Singing me a lullaby about how good,
How loving, how merciful
A God You are.
How You would always be there
To comfort me in need.

I have often tried
To summon her voice
When I needed Your comfort.
That sweet voice,
So cruelly silenced
In the ovens of Treblinka.

Soprano solo and Choir: Kaddish

Speaker:
The memory of my grandmother's lullabys
Has always soothed me to sleep,
Even when I became an adult.
But in my dreams,
All I could see were her eyes,
Raised in prayer to You,
As the killers took her away.
Yis'gadal V'is'kadash Sh'me Raba!

III. SCHERZO

Speaker:
O Lord, how laden with sorrow
Is the history of Your chosen people.
Let us look together at the calamities
That have come down upon us,
Since time immemorial.

The slavery in Egypt,
The Babylonian exile,
The Roman conquest,
The Marauding crusades,
The Spanish inquisition,
The Russian pogroms,
The Nazi genocide,
And now the specter of Jihad.

The list is endless, Father,
And new incendiary demagogues,
Who negate the Holocaust as a "myth,"
Are again plotting to wipe us out.

In their eyes we are always guilty.
Guilty, when we recognized You
As the unique and eternal God,
Proclaimed Your lofty
Commandments to a pagan world,
And engendered other
Great monotheistic faiths.

Guilty in the Diaspora,
When peace-loving and unarmed,
We were slaughtered like lambs.
Guilty in the Promised Land,
When we took up arms,
So we will never be slaughtered again.

True, we have no monopoly on suffering;

Nor on virtue.
The list of atrocities endured by others
Is also painfully long.
And all of them have
An honored place in my Kaddish.

Today such atrocities are committed
Not only by the godless, Lord.
Zealots of various stripes,
Parading as holy men,
Profane their faith
By killing and maiming innocents
– Even their own kin.

In the sanctified name of You?!
Our common God?!

Something is seriously awry
In Your Heavenly kingdom,
As it is here, in our chaotic global Babel.

If we have transgressed Your laws, Lord,
Forgive us, for we know not what we do.
And bring us back to Your righteous path -
Before it is too late.

Einstein has assured us
That You do not play dice with the universe.
but why do You toy with our destiny?

Are our sins so great
That we must now brace ourselves
For the final solution of mankind,
With new plagues of toxic gas,
Swarms of missiles
And nuclear mushroom clouds?

Repeat after me, Father:
"Never forget!" A-men!

"Never again!" A-men!

Lord, during my long duel with fate,
I have been tested beyond
The limits of human endurance.
Brutally severed from my native roots,
I was brainwashed by Stalin,
Who wanted me red,
Mutilated by Hitler,
Who wanted me dead.

Liberated by the U.S. army
In the wake of the Normandy landings,
I found refuge in the warm embrace
Of secular democracy.
Yet I have never deserted Your fold.
Neither loneliness, anguish, nor terror
Could shake my ancestral vow
To worship You,
If only in my own unorthodox ways.

That vow emboldens me
To say to You, today:

Behold! A grave spiritual crisis
Is invading the hearts and minds of men.
Many believe that the Heavens are empty;
Or worse, that they breed
Fanaticism and discord on earth.
That we must count only on ourselves.

It is high time that You reaffirm
Our everlasting covenant.

That You renew Your promise
Of a Messianic age.

Renew... Your... Promise..!

KADDISH 3

Children's Choir: Kaddish

Speaker:

It is said that in ancient Greece,
When gods were more human,
Men were more divine.
Immortal though You are, Lord,
Can't You be a little more humane?
So we can become a little more godly?

We strive to honor the teachings
Of Your venerable prophets.
We want to, we can believe in You.
But do You believe in us? Can You believe?!

Grant us a touch of Your impenetrable wisdom,
Show us how to love You with all our beings,
and our neighbors, like ourselves,
So we can chant, in unison and harmony,
Ardent hymns and joyous psalms
To Your greater glory.

Childrens' Choir

Speaker

Majestic deity:

Whoever You are, wherever You are,
Your omnipresence in our midst
Is so old, so immense, so ingrained,
That I dare not even ask myself
If You are reality or illusion.
Either way, for us mortals,
You are an indispensable source of hope.

Still, my Kaddish is not a confession
Of sudden religious reawakening.
Like most of my fellow-men,

I remain torn between belief and doubt,
Revelation and enlightenment
Tradition and modernity.

Since my return from the valleys of death,
A rage to live and learn has pushed me
Toward the summits of existence.
Yes, providence has smiled upon me,
And today my cup truly runneth over.

But in the end, what am I,
If not a humble messenger
From a world that once collapsed,
Alarmed to see our world headed
For another collapse?

And what entitles me
To claim Your attention,
If not a duty to bear witness
To the martyrdom and rebirth of my people;
Of all peoples exposed to
Existential danger?

And what is my message,
If not that man,
Though created in Your image,
And endowed with freedom to choose
Between good and evil,
Remains capable of the worst,
As of the best,
Of hatred as of love,
Of madness as of genius.

That unless we curb our predatory instincts,
Cherish the sanctity and dignity of human life,
And espouse the core moral values
Common to all great creeds
- Sacred and secular -
The horrors of the past will return
To darken our future.

IV. FINALE

Speaker:
Father, Father,
Do You recall that wondrous spring dawn,
When the American GIs descended,
Like angels from Heaven,
To rescue me from hell?

I was still a boy,
Alone in the cauldron's of Hitler's Europe,
Like the young Joseph
In the dungeons of Pharaoh's Egypt.

But from that moment on
I no longer felt abandoned,
Because Your godliness became
So sublimely humane.

You performed dazzling miracles
On a biblical scale,
Delivering the enslaved,
The oppressed and the dispersed
From the clutches of tyranny,
To rebuild Your Temple.

You performed miracles for me, too,
Rekindling from the ashes
My weak flicker of life,
And launching me to soar like a phoenix.

You opened my shattered mind
To the magic of knowledge,
Culture and beauty.
You even taught me how to love
And dream again.
Above all, Father,
You blessed me with a new and happy family,
With children and grandchildren
Whose sparkling faces and sterling characters

Resurrect for me every day
The memory of those I have lost.

One day - may they - say - Kaddish - for me...

Thus, O great and unique God of Abraham:
It is with profound respect
For the beliefs of all,
And with malice to none,
That I bow towards eternal Jerusalem,
Its synagogues, churches and mosques,
To sing for You from Yad Vashem -
The hallowed memorial to the innocent martyrs
And righteous heroes of the Shoah -
My fervent prayer of hope
Drawn from torrents of blood.

Bond with us again, Lord.
Guide us toward reconciliation,
Tolerance, brotherhood and peace,
On our small, divided, fragile planet -
Our common home.

Amen! Amen! A-men!!!

Soprano solo, Children's Choir and Chorus: Kaddish.

(Speaker's text, copyright Samuel Pizar 2009)

Critical Acclaim from the World Press :

THE PHILADELPHIA INQUIRER:

Bernstein's Symphony No. 3 has gained a new and better spine that allowed its meaning to mushroom well into the profundity zone of the Philadelphia Orchestra's performances...Samuel Pizar's words account for the music's intensity... It could be argued that KADDISH is now the Holocaust opera Bernstein never wrote.

LE MONDE, PARIS :

Pizar magnifies Bernstein's 'KADDISH'. His text (written at the composer's request) seizes one's heart and grips one's conscience with a personal story that serves History itself...If Bernstein were alive, he would be ecstatic with joy.

LE FIGARO, PARIS :

The concert (with the Orchestre de Paris) was an event for more than one reason...Pizar made it not only an artistic, but also an ethical and human experience.

THE FINANCIAL TIMES, LONDON :

Given Pizar's remarkable story of endurance as a teenager in the death camps, his text (which he narrated with the Lucerne Symphony Orchestra), is at times unbearably moving. Bernstein's music takes on a greater focus as a result.

THE CHICAGO TRIBUNE :

Pizar's text is at once specific and universal...This eyewitness to unspeakable horrors has delivered (with the Chicago Orchestra), eloquent testimony of warning and hope to all people.

BERLINER ZEITUNG :

Samuel Pizar's text and performance at the Berlin Philharmonie (with the Deutsches Symphonie Orchester) resonates with extraordinary power of expression...His words are astonishingly profound - the words of a great man.

BERLINER MORGENPOST:

Pizar has managed to bring his own life story into masterful harmony with the texture of Bernstein's music...No actor could have elevated his voice so clearly and profoundly - a voice rich in expression that literally transforms itself into spoken music.

THE CHRONICLE, LONDON:

Bernstein implored Pizar to create something new, drawn from his suffering and rebirth... Kaddish is now being recognized as one of the most powerful pieces of 20th century music... Most compelling of all is the speaker's voice at its center.

THE FORWARD, NEW YORK:

The performance of Leonard Bernstein's Kaddish (at New York Philharmonic Hall)...with Samuel Pizar's recitation of his owntext, was an event that few of us will forget.

Opening address:

Mr. Avner Shalev, Chairman of the Yad Vashem Directorate

Greetings:

Mr. Shimon Peres, President of the State of Israel

The Israel Philharmonic Orchestra

Maestro John Axelrod, Conductor

Danna Glaser, Soloist

Dr. Samuel Pisar, Narrator

The Tel Aviv Chamber Choir

Chorusmaster – Michael Shani

Singers from the New Israeli Vocal Ensemble

Chorusmaster – Yuval Ben-Ozer

The Ankor Choir of the Conservatory of the

Jerusalem Academy of Music and Dance

Conductor and Music Director – Dafna Ben Yohanan

Leonard Bernstein (1918-1990)

Kaddish – Symphony No. 3

with a text,

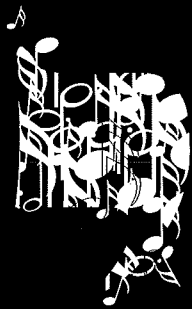
“A Dialogue with God”

Written and narrated by

Dr. Samuel Pisar

Performance time: 48 minutes, no intermissions

Kaddish

קדיש

סימפוניה מס' 3
מאת לאונרד ברנשטין
לפי הטקסט "דיאלוג עם אלוהים"
מאת ניצול השואה ד"ר שמואל (סם) פיזאר

יום שני, ט' בסיוון תשס"ט, 1 ביוני 2009
כיכר גטו ורשה, יד ושם, הר הזיכרון ירושלים

במעמד נשיא המדינה
מר שמעון פרס

קונצרט מיוחד בביצוע התזמורת הפילהרמונית הישראלית
ובחסות הגב' לילי ספרא, נשיאת הקרן אדמונד י' ספרא

אבנר שלו

יו"ר הנהלת יד ושם

אורחי יד ושם הנכבדים,
ברוכים הבאים אל הר הזיכרון.

נגינת היצירה של לאונרד ברנשטיין, סימפוניה מס' 3 "קדיש", עם טקסט שנכתב על-ידי ד"ר שמואל (סם) פיזאר, ניצול אושוויץ, והמוקרא מפיו כאן בירושלים, הנה ביטוי לצורך האנושי להביע זעקה מהלב דרך יצירה אמנותית. בעקבות השואה, זעקה זו מוצאת לה אפיקים בכל צורות הביטוי האנושיים, ובתוכם בפרוזה, בתיאטרון, בקולנוע, במחול, בציור ובפיסול. וכן, כמובן, במוסיקה ובשירה, שתי צורות של ביטוי אמנותי המשולבות באורח כה אפקטיבי ב"קדיש". מדובר ביצירה העוסקת בקרבנות, לב לבו של סיפור השואה. סיפורם של הנספים עומד במרכז העשייה המעצבת את הזיכרון. כך נשורת מצוות "זכור" במארג קיומנו הקולקטיבי - כישראלים, כיהודים וכבני-אנוש.

לניצולים אמירה חזקה ומרכזית בעיצוב זיכרון השואה. לכן זה טבעי כי רבים מהם נמצאים עמנו הערב וכי הקונצרט מתקיים בשותפות עם מרכז הארגונים של ניצולי השואה בישראל. עבור הניצולים, יד ושם הנו בית, מסד להזדהות ולהנחלת זיכרון השואה לדורות הבאים. כפי שאומר סם פיזאר, במלים המושמעות הערב:

*"מצבת הזיכרון לגיבורי השואה, לקרבנות הטהורים,
יד ושם שהילה של קדושה מעטרת אותו."*

מפה יוצא אל רחבי תבל מסר של הנצחה משמעותית של קרבנות השואה, תיעוד ומחקר לגבי תולדותיה וחינוך לגבי משמעויותיה.

אנו מודים לנשיא המדינה, מר שמעון פרס, אשר בנוכחותו ובדבריו כאן ממחיש את משקלו של זיכרון השואה בהווייתנו כמדינה.

אנו חבים תודה חמה ומיוחדת לגב' לילי ספרא, נשיאת הקרן אדמונד י' ספרא, שבחסותה האדיבה מתאפשר קיומו של קונצרט זה.

תודתנו שלוחה אל משרד החינוך, המלווה את יד ושם לאורך השנה והשנים, על התגייסותו לעריכת הקונצרט. אלמלא תמיכתה של השרה היוצאת, פרופ' יולי תמיר, והגיבוי החזק מצד השר הנוכחי וידיד יד ושם, מר גדעון סער, לא יכולנו להתכנס כאן הערב. אנו מודים לקרן ריץ' ולקרן אלכסנדר על הצטרפותן למעגל התומכים בקונצרט. יש להודות לתזמורת הפילהרמונית הישראלית על חלקה בביצוע היצירה. ואני מודה לעובדי יד ושם אשר נטלו חלק בארגונו ובקיומו של האירוע.

כולם חברו יחד כדי להביא למימוש של החזון כי בהרי ירושלים יישמע קולו של קדיש מרגש ונשגב - בו-זמנית אישי, לאומי ואוניברסלי.

בברכה,

אבנר שלו
יו"ר הנהלת יד ושם

ירושלים, ט' בסיון תשס"ט, 1 ביוני 2009

”קדיש”

סימפוניה מס' 3

תחנון - קדיש א'
דין תורה - קדיש ב'
סְקֶרְצוֹ - קדיש ג' - פִּינְלָה

המושג ”קדיש” הוא לנו בעל משמעות ריגשית מיוחדת, כי זו התפילה שאומר היהודי לזכר מתי: ליד הקבר, בימי הזיכרון, ובכל אחת משלוש התפילות היומיומיות בבית הכנסת. ואף על פי כן, למרבה הפליאה, בתפילה זו כולה אין המוות נזכר אפילו פעם אחת. להיפך, דווקא המילים ”חיים” ו”חיים” מופיעות בה בצורות שונות שלוש פעמים. שכן, אין ה”קדיש” קינה או שיר הספד, אלא מזמור תהילה לאלוהים, ומכאן גם תפקידו המרכזי בתפילה הרגילה, שאינה מיוחדת לאבלים דווקא.

שרשרת זו של פסוקי שבח והלל (שתי החטיבות הראשונות) כתובות בארמית, שהיתה לשון הדיבור המקובלת בימי חייו של ישוע. לאמיתו של דבר, יש יסוד להשערה כי היתה הבסיס לתפילת הפֶּטְרוֹנוֹסְטָרֶר (”אבינו שבשמים”) הנוצרית. בתקופה שאחרי חורבן בית שני (70 לספירה), היה המטיף מדקלם קטעים מן ה”קדיש” בסוף הדרשה, כשציפו ממנו להיפרד מן הקהל תוך התייחסות לתקווה משיחית. רק במאה השנים-עשרה קיבלה התפילה את מתכונתה הנוכחית והמסורת העממית קישרה אותה עם אָבְּלָה והתאבלות.

וזו לשון התפילה: ”יתגדל ויתקדש שְׁמֵהּ רבא. בעלמא די ברא כְּרֻעֵתָהּ, וימליך מלכותָהּ. בחייכון וביומיכון ובחיי דכל בית ישראל בעגלא ובזמן קריב ואִמְרוּ אמן. יהא שְׁמֵהּ רבא מבורך לעולם ולעולמי עולמיא. יתברך וישתבח ויתפאר ויתרום ויתנשא, ויתהדר ויתעלה ויתהלל שְׁמֵהּ דקודשא בְּרִיךְ הוא לְעֵלְמָא כל ברכתא ושירתא, תושבחתא ונחמתא, דאמין בעלמא, ואמרו אמן. יהא שלמא רבא מן שמיא וחיים טובים עלינו

ועל כל ישראל ואמרו אמן. עושה שלום במרומיו, הוא יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן.”

לאונרד ברנשטין מנצל ביצירתו את הדואליזם המשמעותי של תפילה זו: את היותה מעין תפילת אשכבה בעיני העם, ואת יסוד ההלל לחיים (כלומר, לבריאה) אשר בה. זאת הוא עושה הן באמצעות הטקסט שהוא שם בפי הקריין, והן במוסיקה שלו. בחירת אישה לתפקיד הסולנית (המזמרת מילים מתוך התפילה, אשר לפי המסורת ניתנות רק בפי הגברים בבית הכנסת), היא כשלעצמה הכרעה כפולת-משמעות. האישה מייצגת בסימפוניה את אותו אספקט של האדם היודע את אלוהיו ברוח האינטואיציה ויכול, בשל כך, להגיע ליתר קירבה אליו, לעומת הגישה העקרונית הגברית, גישה של רציונליות מאורגנת. (במקרה השתמש ברנשטין באותו אמצעי שלושים ושש שנים קודם לכן בסימפוניה הראשונה שלו ”ירמיהו”, שבה מושרת קינת הנביא בפי זמרת מצו-סופרן).

בשנת 1977 הכניס המלחין שינויים אחדים ביצירה, מאחר שלא היה מרוצה מן הגירסה הראשונה משנת 1963. השינויים כללו הוצאתם של קטעים מסויימים, תיקונים מוסיקליים אחדים ואף שיכתוב של תמליל הקריינות. יתר על כן, הוא אף איפשר לבחור בין קריין לקריינית. אולם הדואליזם אינו מסתכם כאן רק במינו של הקריין. הקריין מקונן מראש על התאבדותה התלויה ועומדת של האנושות. בו בזמן, ברנשטין היה משוכנע כי האדם כיוצר, כאמן, כחולם - ולכן כהתגלמות אלוהית - עשוי להיות בן אלמוות.

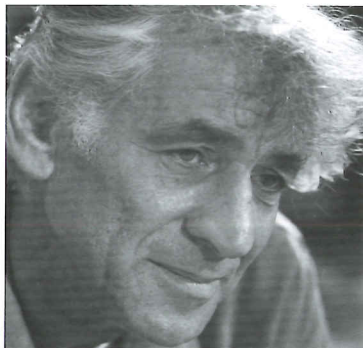
מבחינה מוסיקלית מודגם דואליזם זה בניגוד הדרמטי שבין מירקמים כרומטיים ביותר - העושים שימוש בטכניקות שנים-עשר הצלילים - לבין דיאטוניות פשוטה ורבת הבעה. למשל, ההתפרצות מלאת הכאב של הקריין (באמצע הקטע ”דין תורה”), כשהוא מאשים את אלוהים בבגידה באדם. ל”כפירה” כזאת יש כידוע תקדים בתנ”ך במעשה איוב, וכן היא נעוזה במסורת העם, כמו באגדה על רבי לוי יצחק מברדיצ’ב. ברנשטין חש בעוצמה ביהודיות של יחסים מעין אלה בין האדם לאלוהיו במסגרת התפיסה המיתית הכוללת של אהבת האלוהים של היהודי. ממש רבנו ועד לחסידות, ניכרת אינטימיות אישית עמוקה, המתירה להטיח באלוהים דברים שכמעט אין להעלותם על הדעת בשום דת אחרת.

שינוי זה מלווה במוסיקה א-טונלית רבת סבל, המובילה לקדנצה מורכבת ביותר למקהלה בשמונה קולות. אך מיד לאחר מכן מבקש הקריין מחילה מאלוהים ומנסה לנחמו, ושיר הערש הבא אחר כך הוא טונלי באופן מובהק, עם מודולציות עדינות. ושוב, בשיאה של הסימפוניה (בסקרצו) מופיע קטע מדובר עתיר כאב, לצלילי מוטיבים קיצוניים, חריפים, ומיד לאחריו התבהרות הדרגתית ופורקן בסולם סול במול מג'ור. מילת המפתח של הדובר בנקודה זו היא ”להאמין”; כשם שה”אני מאמין” של המלחין סובב, כמדומה, על אמונתו בערכה הקיים של הטונליות.

הסימפוניה היא תוצאה מאוחרת של הזמנה משותפת מטעם קרן קוסביצקי והתזמורת הסימפונית של בוסטון, לרגל חגיגות מלאת שבעים וחמש לתזמורת,

לאונרד ברנשטין

(1918-1990)

ברנשטין נולד במסצ'וסטס, ארה"ב, למשפחה יהודית שמקורה ברובנו, אוקראינה. עוד בהיותו ילד גילה עניין במוסיקה והחל ללמוד פסנתר מגיל צעיר. עם תום לימודיו המשיך לאוניברסיטת הרווארד, שם למד מוסיקה אצל וולטר פיסטון, ואחר במכון קרטיס למוסיקה בפילדלפיה, שם מורו לניצוח היה פריץ ריינה. במקביל המשיך ללמוד פסנתר עם איזבלה ונגרובה והיינריך גבהרד.

ברנשטין זכה להערכה רבה כמנצח, מלחין, פסנתרן ומחנך. תהילתו ופרסומו הגיעו בשל מינויו למנהל המוסיקלי של התזמורת הפילהרמונית של ניו יורק, כמי שניצח על רבות מהתזמורות המובילות בעולם וכמי שכתב את המוסיקה ל"סיפור הפרברים".

ברנשטין כתב שלוש סימפוניות, שתי אופרות, חמישה מחזות זמר ומגוון יצירות אחרות.

ברנשטין נפטר בגיל 72, חמישה ימים בלבד לאחר שניצח על הקונצרט האחרון שלו.

ההקדשה הבאה: "לזכרו האהוב של ג'ון פ. קנדי".

ביצוע הבכורה של הגירסה המקורית היה בתל אביב, ב-10 בדצמבר 1963. המלחין ניצח על התזמורת הפילהרמונית הישראלית בהשתתפות זמרת הסופרן ג'ני טוֹךְ והשחקנית חנה רובינא.

ביצוע הבכורה האמריקני התקיים בבוסטון ב-31 בינואר 1964. שארל מינש ניצח על התזמורת הסימפונית של בוסטון בהשתתפות זמרת הסופרן ג'ני טוֹךְ והקריינית פלישה מונְטְאֵלְגֶרָה.

הגירסה המתוקנת בוצעה לראשונה ב-25 באוגוסט 1977 במיינץ, גרמניה. לאונרד ברנשטין ניצח על התזמורת הפילהרמונית הישראלית עם זמרת הסופרן מונסרט קבייה והקריין מיכאל וגנר.

ג'ק גוטליב

בשנת 1955. התזמורת הסימפונית של בוסטון ויתרה ברוב אדיבות על ביצוע הבכורה של היצירה למען התזמורת הפילהרמונית הישראלית, על פי בקשתו של מר ברנשטין.

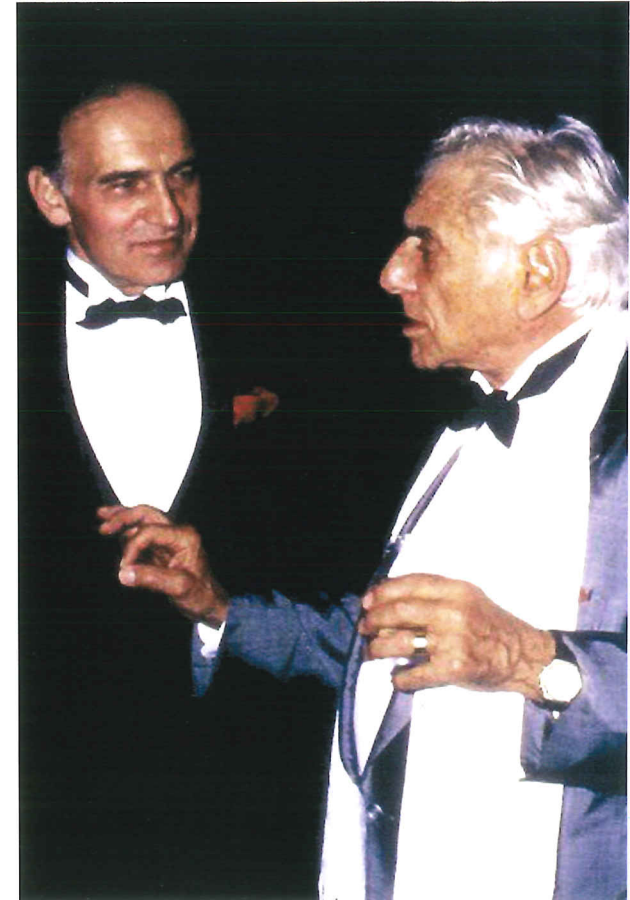
המלחין החל לעבוד באופן אינטנסיבי על היצירה בקיץ 1961 במרתה'ס ויניארד, המשיכה במקדואל קולוני שבניו המפשייר בקיץ 1962, והשלימה ב-19 באוגוסט 1963 בפייפילד שבמדינת קונטיקט. מלאכת התזמור נשלמה בתוך שלושה שבועות, בנובמבר 1963.

ביצוע היצירה דורש הרכב תזמורתי גדול במיוחד: ארבעה חלילים (לרבות פיקולו וחליל אלט), שני אבובים, קרן אנגלית, קלרנית ב-מי במול, סקסופון אלט, שתי קלרניות ב-סי במול, קלרנית באס, שני בסונים, קונטרה בסון, ארבע קרנות, חצוצרה ב-רה, שלוש חצוצרות ב-דו, שלושה טרומבונים וטוֹבָה. החטיבה הגדולה של כלי הנקישוה כוללת, מלבד חמישה תונפנים: שלושה תופי צד, תוף באס, שני מצילתיים תלויים, זוג מצילתיים, מצילות יד, מצילתיים עתיקים, טם טם, שלושה בונגות, תיבת עץ, מגרדות של נייר זכוכית, פצירה, שוט, רעשן, משולש, מראקס, מקלות עץ, תוף מרים ופעמונים, ומלבד כל אלה - פעמונה, קסילופון, ויבראפון, צ'לסטה, פסנתר ונבל, שתפקידו בעל ממדים כמעט סולניים. ולבסוף, כמובן, הגוף הרגיל של כלי הקשת.

ב-22 בנובמבר 1963 הגיע ברנשטין לתזמור קטע ה"אמן" הסופי של הסימפוניה, כאשר האסון הפתאומי גזר על

”קדיש: דיאלוג עם אלוהים”

חבלי הלידה של היצירה
מאת שמואל פיזאר

הבכורה העולמית של הסימפוניה המונומנטאלית “קדיש” שחיבר לאונרד ברנשטין, ואני השתתפתי בה כקריין של הטקסט שחיברתי, הייתה ב-2003 בביצוע התזמורת הסימפונית של שיקאגו בפסטיבל האמנויות בפארק ראויניה שבאילינוי, בניהולו המוסיקלי של כריסטופר אָשנבך ובניצוחו של ג'ון אָקסלרוד. מאז השמעתי את הקדיש עם תזמורת אחרות בעלות מוניטין בפסטיבל המוסיקה בלוצרן, בפילהרמונית של ברלין, עם התזמורת הפילהרמונית של פילדלפיה, באולם פלייל בפריז, בבארביקן בלונדון, ולכבוד ברנשטין במלאת לו 90 - בניו יורק עם התזמורת הפילהרמונית באולם קארנגי. מיד אחרי כן באו ההופעות באקדמיה ברומא ובמרכז קנדי בווינגטון. הערב אני מתכבד ומתרגש לבצע את הקדיש בירושלים, במשכן יד ושם, עם אותה התזמורת שחיברתי אותו בשבילה בהנחיית המאסטרו עצמו.

פריצה מוסיקלית בלתי צפויה כזאת בתהפוכות חיי, שהתפתחו לראשונה בעבר האחר של כדור הארץ במקום שהאמנויות משגשגות, מחייבת הסבר אישי.

היקסמותי מגאונותו של ברנשטין תחילתה בימים שהוא כבר נודע לתהילה כמנצח, קומפוזיטור ופדגוג, ואני הייתי בסך הכול אקדמאי צעיר בהרווארד ובסורבון. נפגשנו כעבור שנים רבות בזכות רעייתי, יהודית פיזאר, אחת מידידיו וחניכיו הנאמנים ביותר. במהרה התקבלתי גם אני לחוג הקסום שלו, אבל המחשבה ליצור מוסיקה אתו הייתה מעבר לכל דמיון פרוץ שלי.

ב-1989 הוא הפתיע וצמרר אותי בהזמנה להשתתף בקונצרט לציון יובל לפרוץ מלחמת העולם השנייה, ששידר הבי.בי.סי. ברחבי העולם מהגרנד אופרה בוורשה. המניע למחווה הזאת מצדו הייתה העובדה שבנערוטי בפולין הכבושה בידי הנאצים והסובייטים, חוותי את האיומות שבזוועות הקונפליקט הזה כשהייתי בגיהנום של אושוויץ ובאחרים. ברנשטין ניצח אז על תוכנית שכללה יצירות קלאסיות לתזמורת עם נגנים סוליסיטים מפורסמים מן המזרח ומהמערב, ואני השתתפתי כקריין של טקסט שכתבתי לבקשתו, ושחזרתי בו את מאורעות המלחמה העיקריים מבעד לפריזמה של עד ראייה.

המאורע המוסיקלי הזה המביא מזור, שכינס יחד בעלי ברית ואויבים לשעבר, שנועד להעלות את זכרון מרחץ הדמים הנורא שבכל הזמנים, התרחש במועד שההיסטוריה קיבלה תאוצה בקצב מסחרר. בחג המולד בשנת 1989 ניצח ברנשטין בתרועות ניצחון על “האודה לשמחה” מהסימפוניה התשיעית של בטהובן, בנוכחות קהל המונים שנאסף לחגוג את הריסת חומת ברלין. הקונצרט הזה, והמסר האוניברסלי של החירות שהביא, פתח לרווחה לגמרי את השסתומים האינטלקטואליים, הרגשיים והאמנותיים בינינו. בשלב זה דרבנו אותנו האמרגן שלו הארי קָאָוט והמוזה שלי יהודית פיזאר, וברנשטין ואני שקלנו פרויקטים משותפים נוספים, בהם אופרה על השואה וסימפוניה אולימפית. אבל בחודשים האחרונים לחייו הועתקה תשומת לבנו לקדיש, שהיא הסימפוניה השלישית שלו אחרי “ירמיהו”

ו"תקופת החרדה" ומסוג יצירותיו ה"רציניות", והמנוגדות ליצירות המופת האחרות שחיבר, למשל "סיפור הפרברים", "קנדיד" ו"מלחים בחופשה".

הסימפונייה קדיש היא תיאור דרמטי, באמצעות פעולה הדדית רבת עוצמה של מילים ומוסיקה, ונושא הסימפונייה הוא משבר האמונה של האנושות הגורם למבוכה ותעיייה בעולמנו כיום. הסימפונייה הושמעה לראשונה בתל אביב בדצמבר 1963, בהשתתפות התזמורת הפילהרמונית הישראלית ומקהלות, השחקנית המפורסמת חנה רובינא כקריינית, המצו-סופרן המהוללת ג'ני טוֹרְל כסוליסטית, וברנשטין היה המנצח. בעקבות ההלם מרצח קנדי, הקדיש ברנשטין את היצירה לזכרו של הנשיא האהוב עליו - וגם עלי, שהייתי אז חבר צעיר בצוות מדיניות החוץ שלו.

ברנשטין, שלא שבע רצון כלל מהטקסט שלו מפי הדובר בסימפונייה, טקסט שהיה בו קורטוב של ניתוח מסורת, פנה וביקש את עזרתם של אנשי רוח מעולים, בהם המשורר האמריקני רוברט לואֵל, ובסופו של דבר שכתב את הטקסט בעצמו ב-1977. הרעיון שאני יכול להביא לסימפונייה קול חזק ואותנטי יותר משלו, כיוון שהוא אמנם שכל קרובי משפחה בשוואה אך לא חווה סבל בעצמו, עלה בדעתו כשקרא את האוטוביוגרפיה שלי "על דם ותקווה". הוא התרשם במיוחד מתיאור ועידה סובייטית-אמריקנית בדוג גבוה שהתקיימה בקייב ב-1971, ואני, בעידודם של הגנרל גיימס גאוין והבנקאי דייוויד רוקפלר (שעמדו בראש המשלחת של ארצות הברית), הגבתי שם בתוקף רב על קיתונות

של מלל תוקפני אנטי-אמריקני ואנטישמי ששפכו הנציגים הרוסיים. בסוף הנאום שלי ציטטתי משירו המפורסם של יבגני יבטושנקו "באבי יאר" (שלאחר זמן שימש נושא הסימפונייה מס' 13 שחיבר דימיטרי שוסטקוביץ'), פסוקים שביטאו גם את גורלי האישי: "אין מצבה בבאבי יאר. היום אני זקן כמו הגזע היהודי... דרייפוס, זה אני... אנה פרנק, זה אני... אני הילד הקטן מביאליסטוק, דמו מחלחל לאדמה".

במפתיע, ההתפרצות שלי פוגגה את המתח בין שתי המשלחות, והתוצאה הייתה שאחר כך יצאנו בצוותא אל קבר האחים חסר הצינור, שם, ב-1941, ירו הנאצים במקלעים במשך 48 שעות ורצחו 33,700 גברים, נשים וילדים יהודים. ברנשטין, הנסער עד עומק נפשו מדברי, שהגיעו לשיאם בזעקה לחופש ההגירה - "שלח את עמי" - החליט שאני צריך להיות האיש שיכתוב את התמליל המהימן והמוסמך לקדיש, מבוסס על השוואה - האסון החמור ביותר שעולל אי פעם אדם לאדם נוכח עיניו האדישות לכאורה של אלוהים. סירבתי בטענה שאין זה לפי כוחי לכתוב שירה ההולמת את השגב שבמוסיקה שלו, ואינני יכול לדקלם בפומבי על הפורענות שהתרגשה על עמי, השמידה את משפחתי והרסה את ילדותי. גם לא הייתי מוכן לשוב ולחוות את יחסי הנסערים עם ריבונו של עולם בגלל שתיקתו וחוסר המעש התמוהים שלו במרוצת השנים הארוכות ההן.

בעשור שחלף לאחר מותו של ברנשטין, הוסיף זיכרון השואה לדעוך, בד בבד עם מות רבים מאחרוני הניצולים ממנה. כשאנחנו כבר לא נהיה כאן,

ההיסטוריה תדבר עליה במקרה הטוב ביותר בקולם הלא-אישי של חוקרים וסופרים, ובמקרה הגרוע ביותר - ברוח הזדונית של מכחישי שואה ודמגוגים; התהליך הזה כבר התחיל. הרהורים קודרים כאלה הכריעו את הכף, גמלה בי ההחלטה שאני חייב זאת לזכרו של חברי הדגול ועלי להיענות לאתגר שהציב לי. גם לעצמי הייתי חייב, חייב להשלים עם אמונת אבותי. אבל רק בעקבות האסון ב-11 בספטמבר 2001 - הקטל שהביא לעולם תבערה מתחדשת, המעוררת זיכרונות על העולם האחוז בלהבות שלתוכו נולדתי - שקדתי על המלאכה וכתבתי את ה"דיאלוג עם אלוהים".

לומר שהרגשתי שהמשימה למעלה מכוחי בשעה שניסיתי להתמודד עם אחת היצירות המוסיקליות המפוארות ביותר שחוברו במאה העשרים, בהשראת "התחייה" של מאהלר וה"פסיון" של באך, יהיה ניסוח בלשון המעטה. אם פתחתי את הקדיש שלי בפולמוס בשצף-קצף, הרי זה משום שלבוא בטענות אל אלוהים איננו דבר שהמסורת היהודית הדתית רואה בחומרה, בניגוד להשקפה המקובלת על כל הדתות האחרות. אף על פי שהריב שלי עם אלוהים היה ברור ומוחשי יותר מהמריבה של ברנשטין אתו, והסמכות שיש לי גורמת פחות אלרגיה לרגישות האורתודוקסית של רבנים, כמרים או אימאמים, הריב נבע מאותה התקוממות נגד ברבריות של בני אדם ואדישות אלוהית, ומאותם רגשות של קרבה הטבועים בנו כלפי הבורא המשותף שלנו. בהלך הנפש הזה ובהתאם לתווים הנתונים מטעם המחבר, סיימתי את הקדיש ברוח של השלמה ענוגה. את התפילה הזאת הסופדת למת, המדברת בשבח החיים ומהללת את אלוהים,

השארתי כמו שהיא במקורה בארמית, וישירו אותה גברים, נשים, ילדים במקלה וסופן סולו.

הרגע המרגש אותי ביותר בהופעה בציבור הוא כשאני מצטט שיר ערש קורע לב המספר על אלוהים האוהב, האכפתי והרחמן, השיר שסבתי האהובה הייתה שרה לי לפני שקולה הושתק בתנורי טרבלניקה. כשאני מגיע לשיא הזה בדברי, אני מרגיש כאילו אני אומר קדיש עליה, על משפחתי, על עמי, על בני כל הלאומים שנספו ברצח עם. אחרי שהקול הצלול כבדולח של הסופן, שמקלה הילדים מלווה אותה, חוזרים ומדגישים את הקינה השמימית העתיקה, שוכך ההספד הארצי שלי על זוועות העבר ומתמקד בסבלות העולם המודרני. לנעילה הזוהרת של הסימפוניה, מצטרפים אלי כל הקולות האחרים וכלי הנגינה על הבמה בקרשנדו גובר והולך, ומביעים תקווה לסובלנות, פייסנות ושלוש שישררו בין אויבים מדורי-דורות.

לקראת ביצוע הסימפוניה בפעם הראשונה בשיקאגו ב-2003, בנוכחות 10,000 מאזינים, שביצתי את התמליל שלי ביצירה המקורית של ברנשטין ונעזרתי במומחיותם המופתית של כריסטופר אשנבך, המנהל המוסיקלי של התזמורת הסימפונית של פילדלפיה, פריו והמבורג; והמנצח המצוין ג'ון אקסלרוד בהשמעת הבכורה הזאת ובכמה מהופעותי הבאות. אף על פי כן, אפילו אחרי קונצרט הפתיחה הזה הוסיף הקדיש להיות בעיני מלאכה בהתהוותה, ממושכת וקשה, בדומה לאתגרים ממשיים רבים שהתמודדתי אתם בעבר. אחרי מאבק איתנים עם הגורל, תחילה להחלמה גופנית ואחר כך מוסרית ואינטלקטואלית, התברר

לי עכשיו שאני מתעמת עם ריבונו של עולם בממד הרוחני, כמו יעקב בשעתו, ואני מנסה להיטיב מעט להבין מי הנני, מאין באתי, מה עברתי בחיי, ומה למדתי על אלוהים ואדם במרוצת האודיסיאה המיוחדת שלי.

מבקרי מוסיקה וביוגרפים של ברנשטין כתבו, שההישג של הטקסט שחיברתי הוא הממד האוניברסלי שלו דווקא משום שהוא אישי בעוצמתו, וכך הוא מעניק לסימפוניה קדיש מוקד רחב יותר, עמוד שדרה חזק יותר וחיים חדשים, לאמיתו של דבר קיים איזון בין המילים והמוסיקה "עד שהוא [ברנשטין] היה יוצא מגדרו מרוב שמחה. "אם יש בזה אפילו שמץ של אמת, הייתי מוסיף רק כי ייתכן שהעימותים הטעונים חומר נפץ, העימותים הדתיים, הגועיים והתרבותיים הסוחפים את העולם בימינו, תורמים למשמעות המחודשת של היצירה יותר ממני, כי קטונתי.

לכל מי שחווה אי פעם את קריסת עולמו, המאמץ לגולל את זיכרונותיו האינטימיים, את תובנותיו בנוגע להווה, ואת נבואות לבו בקשר לעתיד, גרם בהכרח לסערת נפש בה במידה שהיה מלהיב מבחינה אמנותית. אבל הסוף היה שהאהבה לדָבָר סייעה לי לסחוט מעצמי, ולהשביח מקונצרט לקונצרט, אורטוריה שיכלה להיות חלק מהאופרה על השואה שברנשטין התכוון לכתוב, אך זמנו תם. מובן מאליו שתרומתי לסימפוניה הזאת מוקדשת לזכרו האהוב של לני.

ג'ון אקסלרוד

המנצח

באפריל 2009 התמנה ג'ון אקסלרוד למנהל המוסיקלי של התזמורת הלאומית של חבל הלוואר, והוא ייכנס לתפקיד בעונה של 2010-11.

כיום, בעונה החמישית והאחרונה כמנצח ראשי בתזמורת הסימפונית של לוצרן וכמנהל מוסיקלי של תיאטרון לוצרן, כבר יצא לג'ון אקסלרוד מוניטין, ותזמורות בכל רחבי העולם מחזרות אחריו. בעונה של 2008-2009 הופיע לראשונה עם התזמורת הפילהרמונית המלכותית בסטוקהולם, התזמורת הפילהרמונית הישראלית, הפילהרמוניה בלונדון, התזמורת הסימפונית הלאומית בטורינו, תזמורת ורדי במילאנו, הסימפונית של טורונטו, התזמורת השווייצית-איטלקית בלוגאנו, התאטרון הקהילתי של בולוניה, האופרה הקומית בברלין, תאטרון סן קארלו בנאפולי (קונצרט הפתיחה בפסטיבל ראולו), וחוזר להופיע עם תזמורת פריז, תזמורת פילדלפיה, הסימפונית של שיקאגו (בפסטיבל ראויניה), הפילהרמונית של לוס אנג'לס (בהוליווד באול), הפילהרמונית של דרזדן, התזמורת הלאומית בליון, תזמורת גולבנקיאן בליסבון, תזמורת בראבאנט.

בעונה הנוכחית בלוצרן מסיים מר אקסלרוד את מחזור

היצירות לתזמורת של בטהובן בניצוח על הסימפוניה התשיעית, ועל הפקה חדשה של דון ג'ובאני של מוצרט בפסטיבל לוצרן. על התזמורת הלאומית של חבל הלוואר הוא ניצח בנובמבר ובפברואר; כמו כן, ניצח על טריסטן ואיזולדה בבית האופרה אנגרס נאנט.

כמנצח אורח הופיע אקסלרוד עם הפילהרמונית של לונדון, הפילהרמונית המלכותית, הפילהרמונית של לוס אנג'לס, תזמורת פילדלפיה, תזמורת האקדמיה הלאומית סנטה צ'צ'יליה, הפילהרמונית של אוסלו, תזמורת הרדיו השוודית, התזמורת הסימפונית של שנחאי, באגודת המוסיקה של וינה עם התזמורת הסימפונית של רדיו וינה, תזמורת גורוניך בקלן, התזמורת הסימפונית של רשות השידור בברלין, התזמורת הלאומית בליון, המוצרטאום בולצבורג, תזמורת הגוואנהאוז, תזמורת פריז, הפילהרמונית של דרזדן, התזמורת הפילהרמונית של הרדיו בהאנובר, התזמורת הפילהרמונית של מונטה קארלו, תזמורת גולבנקיאן בליסבון, הפילהרמונית הלאומית ההונגרית...

הסולנים שהוא משתף אתם פעולה לעתים קרובות הם בין השאר: הא-נא צ'אנג, ג'וליה פישר, מארטין גרובינגר, דניאל הופ, פטריסיה קופאצ'ינסקאיה, לאנג לאנג, סבינה מאייר, פאזיל סאי, תומאס המפסון, דיטריך הנשל, רינת שחם, ראמון וארגאס.

בפעילותו בתחום האופרה כלולות הצגות בכורה של קנדיד של ברנשטין (בבימוי של רוברט קארסן) בתאטרון שאלה בפריז ובלה סקאלה במילאנו, וכן הפקה חדשה של המחול האחרון סביב סנט סטפן של קרנק בפסטיבל ברגנץ. בעונות קודמות הוא ניצח על הפקות חדשות של הקיסר מאטלנטיס, ריגולטו, דרכו של הולל (בפסטיבל לוצרן), הספר מסביליה, יבגני אונייגין, אידומנאו (בפסטיבל לוצרן), פאלסטף ודון ג'ובאני (בפסטיבל לוצרן).

כמנצח אורח ראשי של הסימפונייה בקראקוב משנת 2000, הופיע מר אקסלרוד באולמות הקונצרטים החשובים של אירופה, בערוץ הטלוויזיה ארטה, ובסרט לזכר השואה שצילם הבי.בי.סי. באושוויץ וזכה בפרס אמ.י. מר אקסלרוד הוא גם המייסד ומנצח הצמרת של אורקסטרה X ביוסטון.

מתוך מחויבות לקדם רפרטואר בן זמננו, ניצח מר אקסלרוד על יצירות של קייג'ה סאאריאה, וולפגאנג

ריס, מרק-אנדרה דאלבאוו, פסקאל דוסאפין, וויצ'ק קילאה. הוא הקליט יצירות של פראנץ שרק, ולאדיסלב שפילמן, פאזיל סאי, לאונרד ברנשטין ואחרים, ל"נאיב", "סוניקלאטיקל", "אונדיו" ו"נימבוס".

מר אקסלרוד מחלק כיום את זמנו בין לוצרן ושטרסבורג, והוא אביה הגאה של בתו טלולה.

דנה גלזר

זמרת הסופרן

דנה גלזר התחילה את הקריירה המוסיקלית כצלנית, למדה אצל לין הארל באוניברסיטה של דרום קליפורניה ונגנה גם בתזמורת הסימפונית של ראשון לציון.

היא בוגרת האקדמיה למוסיקה בתל אביב, תלמידתה של פרופ' תמר רחום, זכתה בפרס בתחרות פרנסואז שפירא, בתחרות מריה קאלאס באתונה, ובתחרות טיטו גובי באיטליה.

דנה גלזר שרה בקונצרטים בניצוחם של זובין מהטה, דניאלה גאטי, אשר פישר, אלדו סקאטו, ג'וזפה סינופולי, גאבור אטווס, דניאל אורן ואחרים.

היא הופיעה באאידה, האחות אנג'ליקה, מאדאם באטרפליי, ואלקירה, אריאדנה מנקוסוס, ברקוויאם של ורדי, בסימפוניה קדיש של ברנשטין, ארבעה שירים אחרונים של שטראוס, במיסה סולמניס

ובסימפוזיה מס' 9 של בטהובן, בסימפוזיה מס' 2 של מאהלר, ברקוויאם של ברהמס וברקוויאם של פורה, בסימפוזיה הלירית של זמלינסקי, ועוד.

בין הופעותיה החשובות היו הקונצרטים עם התזמורת הפילהרמונית הישראלית, האופרה הישראלית החדשה, התזמורת הסימפונית ירושלים, תזמורת ראי של טורינו, מאג'ו מוסיקלה מפירנצה, האופרה של רומא, האופרה של גוטנבורג, האופרה של קופנהאגן, התיאטרון הקהילתי של בולוניה, תיאטר די מסינה, תיאטר די פאלרמו, והפסטיבלים בווקספורד ובקואינקה.

ד"ר שמואל פיזאר

שמואל (סם) פיזאר היה בן עשר כשסטאלין והיטלר ביתרו את פולין מולדתו, והבעירו את מלחמת העולם השנייה. כעבור שש שנים של דיכוי סובייטי וכליאה בידי הנאצים באושוויץ ובתופת שבמקומות אחרים, הוא נמלט מדכאו ושוחרר בידי צבא ארצות הברית המתקדם בחזית. בגיל שש-עשרה הוא היה הניצול היחיד ממשפחתו ומבית ספרו.

פיזאר חזר לספסל הלימודים, למד בפריז, המשיך במלבורן, ואת תארי הדוקטור שלו קיבל בהרווארד ובסורבון נוסף על תארי דוקטור לשם כבוד שהעניקו לו אוניברסיטאות אמריקניות, אירופיות ואוסטרליות.

בשלהי 1950 התחיל בקריירה המקצועית שלו בארגון האומות המאוחדות בניו יורק ובאונסק"ו בפריז, וחזר לווינגטון בשנת 1960 כחבר בכוח משימה של ג'ון פ' קנדי למדיניות חוץ כלכלית, וגם כיהן בתפקיד יועץ למחלקת המדינה ולוועדות של הסנט ובית הנבחרים. בשנת 1961 קיבל אזרחות אמריקנית על פי חוק מיוחד של הקונגרס, בחתימת ידו של הנשיא קנדי.

כעורך דין פעיל באמריקה, בריטניה וצרפת עסק פיזאר בנושאי ממשלות, תאגידים רב-לאומיים, קרנות צדקה והוועדה למשחקים האולימפיים. הוא שימש יושב ראש באין-ספור ועידות בין-לאומיות שעיסוקן סחר, חוק ודיפלומטיה, העיד פעמים רבות בקונגרס האמריקני ונשא את דבריו בפרלמנט האירופי, בפורום הכלכלי בדאבוס, במועצה ליחסי חוץ, בברית הצפון אטלנטית, ובקרן המטבע הבינ-לאומית. הוא נבחר לתפקיד נאמן במוסד היוקרתי "ברוקינגס" בווינגטון ב-1999, ולנשיא-מייסד ביד ושם בצרפת ולמנהל הקרן לזכר השואה.

פיזאר היה אחד הראשונים שהמריץ יצירת קשרים נרחבים יותר, כלכליים, תרבותיים ואנושיים, כ"נשק של שלום" לשם התפייסות של אויבים מסורתיים לכאורה לאורך ההיסטוריה. בשיאה של המלחמה הקרה, הוא סייע לעיצוב ולחיוזוק המדיניות המשותפת בין אירופה לאמריקה, והרחיב את הסחר ההדדי עם מדינות מזרח אירופה, רוסיה וסין. כמגן חירות וזכויות אדם פעל למען מיעוטים נדכאים, מתנגדים פוליטיים, למשטר כמו הקומפוזיטור היווני ניקיס תיאודוראקיס, המדען הרוסי אנדריי סחרוב והסופר הרוסי אלכסנדר סולז'ניצין, והצליח לשחרר "סרבנים" רבים מבתי הכלא הסובייטיים.

ספרו "דו-קיום וסחר" הוא אחד מספריו שתורגמו לעשרים שפות, וזכה להערכה כחיבור ש"התווה דרך נאורה לעתיד המדיניות האמריקנית והמערבית" (הסנטור אדוארד קנדי) וגם "קבע מגמה חדשה בענייני העולם" (ההיסטוריון ארנולד טוינבי). האוטוביוגרפיה שלו, "על דם ותקווה" התקבלה בברכה כ"ניצחון מרקיע שחקים של הרוח האנושית" (ביזנס ויק) וכ"עדות רבת עוצמה לאמונה, לאומץ לב וליכולתו של האדם להיוושע" (איל טמפו, רומא).

כאביר-מפקד בליגיון הכבוד הצרפתי, חבר במסדר לאמנות ולספרות באוסטרליה וכמי שהוענקו לו פרסים אמריקניים רבים מאוד, נכלל פיזאר ברשימת

המועמדים לפרס נובל לשלום ב-1973. במלאת יובל לניצחון בעלות הברית באירופה, סיפר הנשיא ביל קלינטון בפרהסיה על נעוריו הטראומטיים של פיזאר ועל שחרורו בדרך נס בשדה קרב גרמני, והנשיא ז'אק שיראק דיבר על קורות חייו ועל יצירתו בנאום היסטורי, ואף הודה בו באחריותה של צרפת לפשעים שעולל משטר וישי ליהודים.

לשמואל וליהודית פיזאר, אשר ניהלה בהצלחה את האקדמיה למוסיקה של ברוקלין ומכהנת כיום כיושבת הראש של מרכז התרבות האמריקני באירופה וכנשיאת האקדמיה לאמנות צרפת-ארצות הברית, ארבעה ילדים. שניים מהם שירתו בממשלו של הנשיא קלינטון ומשרתים היום בבית הלבן בממשלו של הנשיא אובמה.

התזמורת הפילהרמונית הישראלית

חדשים רבים. התזמורת ארוחה על בימתה את מיטב המנצחים והסולנים של עולם המוסיקה וכן אמנים צעירים וכשרונות צעירים מישראל ומחוצה לה. ב-1968 מונה מאסטרו זובין מהטה ליועצה המוסיקלי של התזמורת וב-1977 שונה תוארו למנהל מוסיקלי. לאונרד ברנשטין מונה ב-1988 לרב-מנצחים וב-1992 מונה קורט מזור למנצח-אורח בר כבוד ומעונת 2001-02 מכהן יואל לוי כמנצח-אורח ראשי של התזמורת הפילהרמונית הישראלית.

התזמורת הפילהרמונית הישראלית נוסדה ב-1936 בידי ברוניסלב הוברמן ועל קונצרט הפתיחה שלה, ב-26 בדצמבר 1936, ניצח ארטורו טוסקניני. התזמורת מופיעה בסדרות של קונצרטים למנויים, לרבות סידרה מיוחדת ומסברת לנוער, בקונצרטים מיוחדים, בהופעות מטעם "אמנות לעם" ברחבי ישראל ובקונצרטים מיוחדים לחיילי צה"ל בבסיסהם. מדי שנה בשנה מסיירת התזמורת במרכזי התרבות ובפסטיבלים היוקרתיים בעולם. היא מקדמת את היצירה המוסיקלית על ידי ביצועי בכורה רבים של יצירות מאת מלחינים ישראלים. התזמורת עשתה רבות גם בתחום קליטת העלייה, ובשורותיה מנגנים עולים

התזמורת הפילהרמונית הישראלית

מנהל מוסיקלי: זובין מהטה

משרת המנהל המוסיקלי -

בנדיבות משפחת ויליאם פטשק

רב-מנצחים (1947-90): לאונרד ברנשטיין

מנצח-אורח בר כבוד: קורט מזור

מנצח-אורח ראשי: יואל לוי

חברי התזמורת, תשס"ט / 2008-09

כינור ראשון

יגאל טונה

נגן ראשי

איליה קונובלוב

נגן ראשי

לזר שוסטר

נגן ראשי

אלכסנדר שטרק

מ"מ נגן ראשי

סעידה ברלב

גנדי גורביץ

אדלינה גרוצקי

מרינה דורמן

אלון ובר

ילנה טישין

רודיקה יוסוב

פיה יוסיס

רוברט מוזס

יבגניה פיקובסקי

דרורית פלק

פולינה קוזהבניקובה

רימה קמינקובסקי

זינובי קפלן

כינור שני

אליקום זלצמן*

יצחק גרס*

אמנון פלק**

שמעון אבולוביץ'

עמנואל אהרונוביץ'

שמואל גלזר

אלכסנדר דוברינסקי

קלמן לויין

אלאונורה לוצקי

יורם ליבנה

אלכסנדר פובלוצקי

מריאנה פובלוצקי

אליזבת קרופניק

אביטל שטיינר

אולגה שטרן

נבל

יוליה רובינסקי*

טלי גלזר ■

חליל

יוסי ארנהיים*

איל עין-הבר*

ליאור איתן

בוועד מאירוביץ'

פיקולו

ליאור איתן

אבוב

ברוס ויינשטיין*

דודו כרמל***

מירב קדישבסקי*** (בפועל)

הרמן אופנשטיין

מריל גרינברג

תמר נרקיס-מלצר

קרן אנגלית

מריל גרינברג

קלרנית

רון זלקה*

יבגני יהודין*

רשלי דייזיס

ישראל זוהר

קלרנית-פיקולו

רון זלקה

יבגני יהודין

קלרנית-באס

ישראל זוהר

בסון

זאב דורמן*

עוזי שליו**

גד לדרמן

קרול פטרסון

קונטרה-בסון

קרול פטרסון

קרו

גיימס מדיסון קוקס*

דלית סגל***

מיכאל סלטקין**

מיכל מוסק

סאלי מט בן-משה

יואל עבאדי

יוסף רבין

שלמה שוחט

חצוצרה

יגאל מלצר*

רם אורן**

אילן אשד***

ערן ראמי

כסא חנה ורנדי פולנסקי

טרומבון

סטיוארט טיילור♦

דניאל מורנדיני*

יהושע פסטרנק***

מיכה דייזיס

ניר ארז

טרומבון-באס

מיכה דייזיס

טובה

שמואל הרשקו*

תופנים

דן מושייב*

אלון בור**

כלי-נגישה

אלון בור*

כסא נטלי ומאריי ס' כץ

גבי הרשקוביץ

איל רפיח

איתן שפירא

פסנתר

מילכה לקס ■

ישראל קסטוריאנו ■

כסא ג'ודית וברטון רוניק

ספרנית ראשית:

רחל דליות

ספרנית מישנה:

טל רוקמן

מנהל תפעול ובמה:

עוזי זלצר

עוזר טכני:

יעקב קאופמן

● כסא-קנדה של הנגן הראשי

* נגן ראשון

** נגן ראשון עמית

*** מישנה לנגן ראשון

♦ בחופשה או שבתון

■ נגן-אורח

הנהלת התזמורת: יהושע פסטרנק (יו"ר),

ברוס ויינשטיין, יואל עבאדי

המזכיר הכללי: אבי שושני

מועצת הנגנים: בוועד מאירוביץ' (יו"ר), בראד אניס,

ברוס ויינשטיין, אהרון ירון, יואל עבאדי,

יהושע פסטרנק, איליה קונובלוב, איל רפיח, עוזי שלו

מנהל חבר-הנגנים: סטיוארט טיילור

יו"ר האסיפה: מריל גרינברג

ועדת ביקורת: שמואל הרשקו, גד לדרמן

מנהל כספים: אלכס זיו

מנהלת חשבונות ראשית: שוש אלעד

גזברית: רחלי מזרחי

מנהלת תוכנית "מפתח": אירית רוב

מנהל מחלקת מנויים: אלי ישראלוב

מנהלת צוות וקשרי לקוחות: שרון גרינבלט

מנהל מערכות מידע: שלומי מזרחי

עוזרת למזכ"ל: איריס אברמוביץ' טבת

עוזרת למנהל השיווק, פניות הציבור: רחל לוי

עוזרת למנהל חבר-הנגנים: מיכל באך

יועץ משפטי: יואל כץ

רו"ח: קוסט פורר את גבאי

המקהלה הקאמרית תל-אביב

מרבה להשתתף בפסטיבלי-מוזיקה בישראל ובחו"ל, במסגרת זו היא מופיעה בקביעות בפסטיבל אבו-גוש.

ב-1996 זכתה המקהלה בפרס הראשון בתחרות הבינלאומית למקהלות ע"ש פלסטרינה. באותה שנה ערכה המקהלה הקאמרית ת"א מסע-קונצרטים עטור שבחים באיטליה, במסגרתו הוזמנה לשיר בוותיקן. כמו כן ערכה המקהלה סיורי קונצרטים בצ'כיה, הונגריה, גרמניה, ליטא ובולגריה וזכתה לביקורות נלהבות.

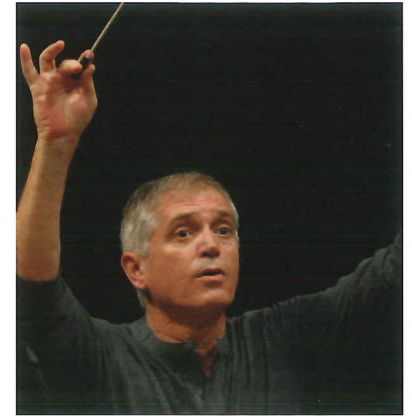
המקהלה מרבה לשתף פעולה עם יוצרים ישראלים הכותבים במיוחד עבורה, והיא מוקלטת ומשודרת פעמים רבות ברדיו ובטלוויזיה. כמו כן נוהגת המקהלה להקדיש קונצרט אחד בכל עונה למטרת צדקה.

"חוג הידידים" של המקהלה כולל מספר רב של אוהדים הפוקדים את הופעותיה, והוא גדל בהתמדה.

המקהלה הקאמרית תל-אביב נוסדה ע"י מיכאל שני ב-1987 והיא מונה היום כ-40 זמרות וזמרים בעלי הכשרה מוזיקלית. במשך שנות פעילותה הפכה המקהלה הקאמרית ת"א לאחד הגופים המוזיקליים הפעילים והאהודים בישראל. המקהלה הופיעה עם תזמורות רבות בארץ ובחו"ל ביניהן התזמורת הפילהרמונית הישראלית, התזמורת הפילהרמונית של ברלין, התזמורת הקאמרית הישראלית, תזמורת הקיבוצים, התזמורת הסימפונית ראשל"צ וסימפונט רעננה ועם מנצחים כזבין מהטה, קלאודיו אבאדו, גארי ברטיני, דניאל אורן, ומרק שולן. המקהלה השתתפה באופרה הישראלית החדשה במספר הפקות ביניהן, "קוואלריה רוסיקנה", "בוריס גודונוב", "לה בוהם" ובפסטיבל המוזיקה הווקאלית "ויוה" לה ווצ'ה". במשך השנים, בניצוחו של מיכאל שני, ביססה המקהלה הקאמרית תל-אביב את מעמדה כאחת המקהלות הבולטות בישראל. המקהלה

מיכאל שני

מנהל מוסיקלי ומנצח

מיכאל שני הוא דמות מוכרת על בימות הקונצרטים בישראל. את דרכו המוסיקלית החל כצ'לן. הוא ניגן בתזמורת הקאמרית הקיבוצית וניצח על התזמורת הסימפונית הקיבוצית. לאחר לימודיו במדרשה למוסיקה בת"א, באקדמיה למוסיקה ע"ש רובין בירושלים ובאוניברסיטת בריגהאם-יאנג בארה"ב, היה מנהלן המוסיקלי של המקהלה הפילהרמונית ת"א, מקהלת האופרה הישראלית החדשה, הזמרייה הבין לאומית והפסטיבלים למוסיקה ווקאלית בת"א ובאבו-גוש.

מיכאל שני ניצח על תזמורות רבות, ביניהן התזמורת הפילהרמונית הישראלית, התזמורת הקאמרית הישראלית, התזמורת הקאמרית הקיבוצית, התזמורת הסימפונית חיפה, הסימפוניה באר-שבע, סימפונט רעננה ותזמורות בגרמניה, איטליה, צ'כיה, ליטא והונגריה.

ב-1986 היה בין מייסדי בית הספר לשירת מקהלה בו הוא משמש מנהל-מוסיקלי מיום היווסדו.

מיכאל שני שימש במשך שנים כראש המחלקה לניצוח מקהלה בביה"ס למוזיקה ע"ש בוכמן-מהטה באוניברסיטת תל אביב וכיום מלמד ניצוח באקדמיה למוסיקה ומחול בירושלים ובמדרשה למוסיקה במכללת לוינסקי.

ב-1987 ייסד את המקהלה הקאמרית תל-אביב ומאז הוא מנהלה המוסיקלי ומרבה לנצח עליה בקונצרטים א-קפלה ועם תזמורות בארץ ובחו"ל.

סופרן

ויקי אייזנברג
אורה בן דרור
נטע דור
קארין אפשטיין

נדין אופיר
יפית רייס
שוש טף

נגה צדר
יסמין שדה שפירא
יוליה יופה
גלינה יושין
מיכל פינקלשטיין
מרינה מילשטיין

אלט

אביטל אלבוים-כהן
אסתי לוי
אלינור צבר אמיד
דבי גלברד
מירי שמש
נירה רוסו
עירית צבעון
פוריה לביא
רות יצחקי

ריקי שדה-רוה
שירלי דקל
שרון מיכאלי
שמגר חן

טנור

דוד הלפרין
זאב גלברד
יהודה שרוני
חיים טייכר
נדב חנני
אבי שהדי
ערן חנני

בס

אלי וינטראוב
אליהו שחר
אפרים וינהבר
אריק גבריאלי
דויד בנימין
יוסי גלברד
נפתלי רינגל
סימי שטרן
רפאל טירן
אלכסנדר וולוך

האנסמבל הקולי החדש

הראשונה בעולם וביניהם אנטוני רולי, פרידר ברניוס, ג'ון פול, אנדרו פארוט, הרמן מקס ואחרים.

האנסמבל הקולי ביצע שלוש פעמים יצירות בביצועי בכורה במסגרת פסטיבל ישראל וזכה בפרסים ראשונים בתחרויות בינלאומיות למקהלות במלטה (1998), בטולוסה, ספרד (2000) ובבלגיה (2001). כמו כן השתתף בפסטיבלים בגרמניה, צרפת ולוקסמבורג, קוריאה, סרדיניה, נורמנדי ולובליאנה.

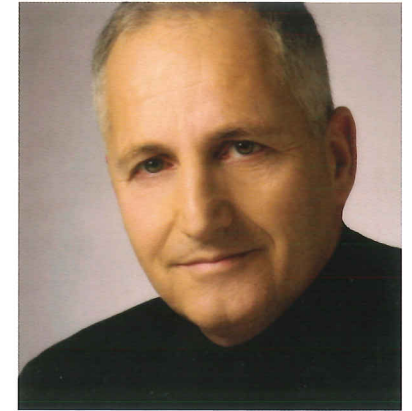
האנסמבל הקולי הישראלי היא המקהלה הקאמרית המקצועית היחידה הפועלת בישראל ומהגופים המוסיקליים המובילים בה. האנסמבל מופיע במיטב האולמות והפסטיבלים בארץ ובעולם ברפרטואר רחב של מוסיקה קאמרית קולית, למן מוסיקת ימי הביניים ועד למוסיקה מודרנית ואוונגרדית והקלטות פס-קול לסרטים.

האנסמבל הוקם בשנת 1993 על ידי מנהלו המוסיקלי ומורכב מגוף זמרים קבוע העובד באופן סדיר ומקיים כ-45 קונצרטים שנתיים, כולל סדרת א-קפלה במוזיאון תל-אביב.

הוא מרבה לשתף פעולה עם התזמורות המובילות בארץ בביצוע יצירות אורטוריות ואופראיות. השנה משתתף האנסמבל בסדרות הקונצרטים של התזמורת הפילהרמונית הישראלית ותזמורת הקאמרטה הישראלית. הוא עובד עם מנצחי מקהלה מן השורה

יובל בן עוזר

מנצח המקהלה

בוגר האקדמיה למוסיקה בירושלים ובית הספר למוסיקה באוניברסיטת אינדיאנה, ארה"ב. כמנצח אורח ניצח על כל התזמורות החשובות בארץ ועל תזמורות באירופה ודרום אמריקה. בן עוזר מרבה לשתף פעולה עם התזמורת הפילהרמונית הישראלית, עימה עבד כמנצח המקהלה תחת שרביטם של גדולי המנצחים בעולם, ביניהם: ג'יימס לוין, זובין מהטה, דניאל ברנבוים, אנטוניו פפאנו, דניאל אורן וג'וזפה סינופולי.

בן-עוזר הופיע בפסטיבלים רבים באירופה ובארצות-הברית, ואף זכה בפרס הבצוע המצטיין ליצירה ישראלית לשנת 1994. משמש כמנהל המוסיקלי של פסטיבל המקהלות הבינלאומי "הזימריה" ושל מקהלת הקבוץ הארצי. הקים והיה מנהלה המוסיקלי של מקהלת "זמרי פילהרמוניה".

בן-עוזר הוא יועץ ומרצה מבוקש בארגונים עסקיים בנושאי מנהיגות ועבודת צוות כחלק מתוכנית "מאסטרו" המשלבת מוסיקה וניהול.

סופראן:

רויטל שמרלינג
יפעת סמפסון
אלנה טמפוביי
לנה גרינברג
רעות ונטוררו
אירה קלכמן
אפרת אלעזר

אלט:

שולמית אפשטיין
עינת קורנהנדלר
הדס גור
נועה דורון
טניה ברטיי
ערה גבעוני
ענת שחר

טנור:

אלן אשכנזי
יניב רייפר
פדריקו רינלדי
טל קוך
דוד נורטמן
גלעד פז
אלון קליין

בס:

אריה אפשטיין
עוז פרנקו
אדוארדו אברמסון
קדם ברגר
פיטר סמפסון
רון רביד
אלון חזן

מקהלת "אנקור"

שליד האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים

למקהלה גם הקלטות עם תזמורת מהשורה הראשונה (מאהלר 3 עם התזמורת הפילהרמונית, ק.ש.ת של עודד זהבי עם תזמורת ראשל"צ) וכן ארבעה דיסקים משלה ביצירות א-קפלה ובליוי כילי.

מקהלת "אנקור" היא פרויקט ייחודי בישראל. דרך שירתם הנפלאה נגעו הילדים בליבם של אלפי אנשים, ריגשו אותם עד דמעות והביאו להם אושר ושמחה, תוך שיתוף בחוויה של עשייה מוסיקאלית ברמה הגבוהה ביותר.

לצד המקהלה הבוגרת, פועלת גם מקהלה צעירה המונה כ-30 ילדים בניצוחה של רחל ענבה.

נשיאים וראשי מדינות מהעולם כולו כמו הנשיא קלינטון מארה"ב, הנסיך פיליפ וראש הממשלה בלייר מבריטניה, האפיפיור בנדיקטוס ה-16 ונשיא רוסיה פוטיין.

סירי מקהלת "אנקור" בחו"ל כללו קונצרטים ביפן, ברוסיה, בבריטניה, איטליה, גרמניה, שבדיה, בולגריה ומדינות אירופאיות נוספות. במהלך סירי אלה השתתפה בפסטיבלים ובתחרויות, הוקלטה לתחנות רדיו וטלוויזיה ושיתפה פעולה עם תזמורות מקומיות. בין הופעותיה אלה, סידרת קונצרטים בלתי נשכחת עם התזמורת הפילהרמונית של ברלין ומנצחה קלאודיו אבאדו, בביצוע יצירתו של לוצ'אנו בריו "אופנים", הופעה בטקס הדלקת נר ראשון של חנוכה בשער טיטוס ברומא והשתתפות בתחרויות רבות. כך זכתה במקום השני בתחרות במרקטאוברדרוף, גרמניה ובמקום הראשון בתחרות בוארנה, בולגריה, בקטגוריית מקהלות נשים וגברים - קולות שווים.

מקהלת "אנקור" נוסדה בשנת 1983. היא מונה כ-50 ילדים בגילאי 11-18, המקבלים, לצד שתי חזרות שבועיות, שעורים בפיתוח קול, סולפ'ז (שירה מתווים), קורפטיציה (ליווי לסולנים) ועוד.

רפרטואר המקהלה כולל יצירות מתקופת הרנסנס ועד ימינו, עם דגש מיוחד על יצירות אמנותיות של מלחינים ישראלים וכן יצירות קלאסיות.

המקהלה מרבה להופיע בארץ ובחו"ל בקונצרטים משלה, בהופעות עם תזמורת מהשורה הראשונה ובטקסים ואירועים ממלכתיים. היא משמשת מקהלת הבית של התזמורת הפילהרמונית הישראלית, אתה הופיעה תחת שרביטם של זובין מהטה, ג'וזפה סינפולי, קורט מזור ואחרים, באופרות וביצירות מהקלסיקה ועד זמננו. כמו כן משמשת מקהלת "אנקור" כמקהלת הבית של יד ושם. במסגרת אירועי מוסד חשוב זה, הופיעה בעצרות מרכזיות ובפני

דפנה בן יוחנן

מנהלת מוסיקלית ומנצחת

דפנה בן יוחנן - ילידת ישראל, בוגרת האקדמיה למוסיקה ולמחול בירושלים בחוג לתורת המוסיקה, קומפוזיציה וניצוח. למדה ניצוח מקהלה בהדרכת אהרון חרל"פ ופיתוח קול אצל הגב' ביביאנה גולדנטל.

בשנת 1986 החלה את עבודתה כמנצחת משנה ומורה לפיתוח קול במקהלה. במסגרת תפקידיה ליוותה את המקהלה בהופעותיה בארץ ובחו"ל. בשנת 1990 מונתה למנצחת ולמנהלת המוסיקלית של המקהלה.

זמרות המקהלה:

אבידן נועם	חסין נועה
אדם הגר	טורפוסמן שרה לי
אופק הגר	ירושלמי תמר
אידלשטיין ענבר	לוטם נועם
איל דור	מור תמר
בירון עינת	מזרחי עדן
בלושטיין מאיה	מטס חן
בראל נטע	מנדלסון נוף
גביון שירה	ספיר גל
גלמן נעמה	פינטו נועה
גרינבוים רותם	פלד-מלכה עדיה
דול קרן	צוברי סתיו
דרורי רחל	קגן איילת
העצני אלה	קנדל מיכל
זגורי אודליה	קנדל שני
חדאד אביה	רוזנבלט ספיר
חזן דנית	רוטשטיין קרן

”קדיש: דיאלוג עם אלוהים”

חיבר ומספר
שמואל פיזאר
לסימפוזיה מס' 3 של לאונרד ברנשטין

I. עתירה

דובר:
אלוהים הכל-יכול, אבינו שבשמים:
הקדיש האישי הזה שלי
נכתב בהשראת התפילה האצילה מימי קדם
ונועד לסימפוזיה הכבירה,
יצירתו של לאונרד ברנשטין,
חבר אהוב ונפש תאומה,
שרצונו היה שעדותי החיה,
הנובעת מעומק התהומות
של סבלות אנוש,
תהדהד בממלכתך
עם המוסיקה הנעלה שלו.

הקדיש שלי, אבי, הוא של אדם מן השורה,
קדיש בן זמננו, אוניברסאלי,
והוא מוקדש לילדיך המעונים:
יהודים, נוצרים, מוסלמים וכל האחרים
- מאמינים ולא מאמינים -
הכמהים לשלום, לחירות ולצדק בעולמנו,
עולם של שולחי יד באחייהם, ושולחי יד בנפשם הם.

את הקינה הזאת אני נושא בצער ובכעס
הפורצים מן העבר הטראומטי שלי,
וגם ממבול השנאה, האלימות והפחד
החוזר ומציף אותנו.

בכל רחבי תבל, אויבים מאז ומקדם השרויים
ביוון מצולות של טרוה, קנאות חשוכה ויאוש,
מתכתשים בלי רחמים;
כך אפילו בארץ הקודש שלך,
הארץ שאנשיה עובדים לאותו אל,
ומפצירים בו לכתת את חרבותם לאתים.
על כולם אני בוכה,
על החיים ועל המתים כאחד.

הדמעות הראשונות הן על משפחתי
ועל עמי שלי,
הקרבנות בכל דור ודור לרדיפות
הן דתיות הן אתניות,
שהגיעו לשיאן ההיסטורי
בימי ילדותי,
המיטו חורבן על כולם ועל הכול מסביבי,
ואילו אתה, ריבונו של עולם,
צפית אז באפס מעשה.

באותה אדישות עמדת מנגד
בשעה שאני התייסרתי
באושוויץ, במיידנק ובדכאו,
שם האפילה המציאות המבעיתה
של אייכמן ומנגלה
אפילו על חיזיון התופת של דנטה.

עד עצם היום הזה רודפת אותי
אשמה על ששרדתי,
ואילו רבים כל כך מיקירי נרצחו.

עתה עלי לכפר
על שנבצר ממני לומר את הקדיש.
בלי תאריכי מותם,
בלי מועד קבורתם, בלי לשבת שבעה,
בלי מקום להציב מצבה, להניח פרח, לשאת תפילה -
אני נושא תפילה לגאולת נשמתם.

יתגדל ויתקדש שמה רבא.

קדיש 1

דובר:
יתגדל...
ויתקדש...
שמה רבה.
אמן!

מקהלה: כל הקדיש בארמית

דובר:
אמן! אמן!
עשה שלום על כולנו.
אמן!

היום אני אבל על יקירי הרבים:
על אבי, דויד,
שעונה והוצא להורג בידי כיתת יורים
והושלך לקבר אחים.

על אמי, הלנה,
שנשלחה אל מותה ברכבת בהמות,
עם אחותי הקטנה פרידה,
שעדיין לא הספיקה לחיות.
על הסבים שלי, הדודים, הדודות, בני הדודים,
ועל כל אחד מחברי ללימודים.

אלי, למה הם, למה לא אני?
במה פשעו, במה חטאו
בגיל רך כל כך?

כולם נמחו מעל פני האדמה, במכת מחץ אחת.

וזאת על פי ההיגיון שלך העמוק עד אין חקר
המושל בממלכתך.

מקהלה: קדיש

II. דין תורה

דובר:

בשלב הזה בחיי התהפוכות שלי
אני פונה אליך, אלי,
באותו קול מנהמת לבי
שנשאתי בשעתי נגדך כילד שכולו שלד,
ראשו מגולח ועיניו שקועות,
רועד על סף תא גזים בבירקנאו.

רועד ותובע לדעת:
למה עזבתנו?
איך אתה יכול להרשות
לטבח כזה לקרות?
האם אכפת לך בכלל?

במקום ובזמן הארורים ההם,
כשראיתי במו עיני
את ספינת הציוויליזציה האנושית טובעת,
בשעה שנשאתי
עיניים והשפלות בלי סוף,
אתה, אבי, אכזבת אותי.
ובייאושי הנוראי
הטחתי כנגדך
כמו משה שהכה בסלע
במדבר סיני,
כמו איוב, שמחה
על העונש שלא היה ראוי לו.

סהרורי מרעב, כאב ופחד,
בשעה שהמשרפות הקיאו אש ועשן,
חדלתי להתפלל.

איך יכולתי להמשיך למלמל,
את אלוהים להלל,
ולומר את שאר פסוקי הפולחן
שינקתי עם חלב אמי,
כמו כל ילדיו של אברהם,
מאז יצחק ויעקב,

מאז מרים וישוע,
מאז ישמעאל ומוחמד.

לא! לא יכולתי. לא הייתי מסוגל.
לא שם. לא באושוויץ!
האם תוכל, אלוהים, למחול לי על חטאי?
האם אוכל אני למחול לך חטאיך,
אחרי ההתנכרות הממושכת והזועמת?
אני יכול למחול, אך איני יכול לשכוח.
פצעני גופי ונשמתני
העלו ארוכה לפני ימים רבים.
אבל פצעני לבי,
השותתים דם על יקירי,
לא יגלידו לעולם ועד.

עתה, כשאני אחד השורדים האחרונים
שנשארו בחיים מהפורענות הגדולה ביותר
שעולל אדם לאדם,
חיי אינם שייכים לי במלואם,
גם יקירי חיים בתוכי.
והזיכרון שאני נושא אתי
הוא המצבה היחידה שלהם.

חובתי לכבד את מורשתם הטרגית,
ולזהיר את החיים
- מכל גזע, צבע ואמונה -
מפני השואה החדשה
העלולה להתחולל
וייתכן שהיא צפויה.

מפני שהדבר שלא ייאמן שוב אפשרי -
שקיעה בחשכת ימי הביניים,
כמו זינוק לקראת עתיד זוהר.

אלוהים, האם זכורה לך
הזעקה היא המקפיאה דם
של גברים, נשים וילדים צפופים,
הזעקה שזעזעה את השמים שלך
- יום אחרי יום -
בזמן שהגז חנק אותם למוות?

אני הייתי שם, ושמעתי אותה באוזני,
הם גוועו ושמך על שפתותיהם:
”שמע ישראל, ה' אלוהינו, ה' אחד!”

כשננעלו דלתות הפלדה,
נשארו להם רק שלוש דקות לחיות.
ולמרות זאת הם אזרו די כוח
לחפור בציפורניהם ולשרוט בקירות
את המילים הבאות:
”לעולם אל תשכחו!”

המילים הללו, הזעקות הללו,
וריבאות ההדים שלהן,
שעדיין חוזרים בחלל ובזמן,
אכפו מחויבות קדושה עליך, כמו עלי.
המספר מאושוויץ החקוק בזרועי
מזכיר לי זאת בכל יום.
והיום, אבי, אני מזכיר לך!

מקהלה: קדנצה

דובר:

איך אפשר אפילו להיות בטוח
שהאסון היה כולו מעשה ידי אדם?
מספר ”בראשית” ידוע לנו
שאתה מסוגל להיות אל השופך את חמתו
כשאינך מושל ברוחך הידועה לשמצה.

האם חרון-אף או אדישות
הוא ההסבר לכישלונך התמוה
להגן עלינו בשעה שהשמיצו אותנו,
נחשבנו לתת-אדם והפחיתו את מספרנו?
חס וחלילה, אלוהים,
אבל ייתכן שהכישלון הזה הוא ששכנע
שטנים מכחידי גזע רבים,
וגם עולם חסר אכפתיות ברובו,
כי הכחדת יהודים
ומיעוטים פגיעים אחרים,
היה ועודנו מתקבל בהסכמה
אפילו עד עצם היום הזה.

קדיש 2

דובר:

אני עדיין זוכר
את קולה העקב של סבתי,
שרה לי שיר ערש עליך, אלוהים,
שאתה אל טוב, אוהב, רחום.
שאתה תהיה לצדי תמיד
לנחם אותי כשאזדקק לך.
לעתים קרובות ניסיתי
להשיב אלי את קולה
כשהייתי זקוק לנחמתך.
את הקול הערב ההוא,
שהושתק באכזריות איומה
בתנורים שבטרבליניקה.

סולו מפי סופראן עם מקהלה: קדיש

דובר:

זָכַר שירי הערש של סבתי
הרגיעו והרדימו אותי תמיד,
אפילו אחרי שהייתי לאיש.
אבל בחלומותי
יכולתי לראות רק את עיניה
נשואות אליך בתפילה
בזמן שהרוצחים לקחו אותה.

יתגדל ויתקדש שמה רבא!

III. סקרצו

דובר:

הה אל, כמה יגון גדושה
ההיסטוריה של עמך הנבחר.
נסקור נא יחד את האסונות
שנחתו עלינו מקדמת דנא ועד עתה.

העבדות במצרים,
הגלות בבבל,
הכיבוש הרומי,
הצלבנים הבוזזים,
האינקוויזיציה הספרדית,
הפוגרומים הרוסיים,
רצח העם הנאצי,
ועתה מרחף צל הרפאים של הג'יהאד.

הרשימה אין-סופית, אבי,
ודמגוגים מסיתים חדשים
המכחישים את השואה כאילו היא ”מיתוס”
שוב זוממים להכחידנו.
בעיניהם אנחנו תמיד האשמים.
אשמים כשהכרנו בך
כאל ייחודי ונצחי,
הכרזנו על הדברות הנשגבות שלך
באוזני עולם שהיה אלילי,
והולדנו אמונות מונותאיסטיות גדולות אחרות.

אשמים בהיותנו בגולה,
שוחרי שלום וחסרי נשק,
נטבחנו כמו שיות.
אשמים בהיותנו בארץ המובטחת,
כשאחזנו בנשק,
כדי ששוב לא יטבחו בנו.
אכן, אין לנו מונופול על סבל;
ואנחנו גם לא תלתי שכולה תכלת.

קדיש 3

מקהלת ילדים: קדיש

דובר:

אומרים שביוון הקדומה,
בזמנים שהאלים היו אנושיים יותר,
בני אדם היו יראי אלוהים יותר.
גם אם אתה בן אלמוות, אלי,
האם אינך יכול להיות קצת יותר אנושי?
כדי שאנחנו נוכל להיות קצת יותר יראי אלוהים?

אנחנו משתדלים לכבד את תורתם
של נביאיך הנערצים מקדם.
אנחנו רוצים, אנחנו יכולים להאמין בכך.
אבל האם אתה מאמין בנו? אתה יכול להאמין?

תן לנו שמץ מחוכמתך הנסתרת,
הראה לנו איך לאהוב אותך בכל מאודנו,
ואיך נאהב את שכנינו, כמונו.
כדי שנוכל לשיר, בקול מלוכד ובהרמוניה,
המנונות נלהבים ופרקי תהילים משמחים
להלל את גדולתך.

מקהלת ילדים

דובר:

אל רב הוד:
תהיה אשר תהיה, באשר תהיה,
כוחך הכל-יכול בקרבנו
הוא כה עצום, כה חקוק,
עד שאינני מְעָז אפילו לשאול את עצמי
אם אתה מציאות או הזיה.
כך או כך, בעיינינו בני התמותה
אתה מקור הכרחי לתקווה.

עם זאת, הקדיש שלי איננו וידוי
הנובע מהתעוררות דתית פתאומית.

נעקרת באכזריות משורשי הטבעיים,
עברתי שטיפת מוח בידי סטאלין,
שרצה להאדים אותי,
הוטל בי מום בידי היטלר,
שרצה להמית אותי.

שוחררתי בידי צבא ארצות הברית
בעקבות הנחיתה בנורמאנדי,
ומצאתי מקלט בחיבוק החם
של דמוקרטיה חילונית.
אך מעולם לא נטשתי את עדת מאמיניך.
לא הבדידות, לא הייסורים ולא הטרור
יכלו לערער את נדר אבותי לעבוד אותך,
גם אם עשיתי זאת בדרכי שאינן שמרניות.

הנדר הזה נוסך בי אומץ
לומר לך היום:

ראה נא! משבר רוחני חמור
פולש ללבבות ולמוחות בני אדם.
רבים מאמינים שהשמים ריקים;
או גרוע מזה, שהשמים מולידים אמונות הבל,
קנאות ומחלוקת עלי אדמות,
ובצר לנו עלינו לסמוך רק על עצמנו.

באמת כבר הגיע הזמן
שתאשר מחדש את בריתנו הנצחית.

שתחדש את הבטחתך
לימות המשיח.

תחדש... את... הבטחתך!

רשימת הזוועות שהיתה מנת חלקם של אחרים
גם היא לדאבונו ארוכה.
ולכולם אני חולק כבוד בקדיש שלי.
בימינו, אלי, מעוללים תועבות כאלה
לא רק בני אדם שאין להם אלוהים.
קנאים מסוגים שונים
המתחזים לקדושים,
מחללים את אמונתם
בהרג ובהטלת מומים בחפים מפשע
ופוגעים אפילו באנשיהם הם.

הם עושים כך בשמך המקודש?
בשם אלוהינו המשותף?!

משהו משובש להחריד
בממלכתך השמימית,
כמו כאן, בתוהו ובוהו שבבבל הארצית.

אם הפרנו את חוקיך, אלי,
סלח לנו, כי איננו יודעים מה אנו עושים.
והשיבנו אל דרכך המוסרית -
לפני שנאחר את המועד.

איינשטיין הרגיע אותנו שאינך משחק בקוביות בעולמנו,
אבל מדוע אתה משתעשע בגורלנו?
האם גדול חטאנו כל כך
עד שעלינו להתכונן
לפתרון הסופי של האנושות,
במגיפות חדשות של גז רעיל,
מטחי טילים
וענני פטרייה גרעינית?

חזור אחרי, אבי:
"לעולם אל תשכחו!" אמן!
"לעולם לא עוד!" אמן!

אלי, בְּדו-קרב הממושך שלי עם הגורל,
הועמדתי למבחן בניסיונות
שחרגו מגבולות כוח אנוש.

IV. סיום

דובר:

אבי, אבי,

התזכור את שחר האביב המופלא,

כשהחיללים האמריקנים ירדו

כמלאכים מהשמים,

להציל אותי מהגיהנום?

עדיין הייתי נער,

לבדי בקלחת הרותחת, באירופה ההיטלראית,

כמו יוסף הצעיר

במרתפי העינויים במצרים הפרעונית.

אבל מן הרגע ההוא והלאה

לא הרגשתי שניטשתי,

מפני שאלוהיך נעשתה

כה אנושית בנשגבותה.

חוללת ניסים מדהימים

בקני-מידה מקראיים,

גאלת את המשועבדים,

את הנדכאים ואת הפזורים

מציפורני עריצות,

להקים מחדש את מקדשך.

חוללת ניסים גם למעני,

מן האפר לקחתני

לשלהב בי את זיק החיים

ולעשותו ללהבה,

ולשגר אותי להמריא כעוף החול.

פתחת את מוחי המרוצץ

לקראת קסמם של ידע,

תרבות ויופי.

אפילו לימדת אותי לאהוב

ושוב לחלום.

ומעל לכול, אבי,

בירכת אותי

במשפחה חדשה ומאושרת,

בדומה לרוב אחי בני האדם,

אני עדיין נקרע בין אמונה לספק,

התגלות והארה,

מסורת ומודרניות.

מאז חזרתי מגיא ההריגה,

נסחפתי בבולמוס לחיות וללמוד

לקראת פסגות הקיוום.

כן, ההשגחה העליונה האירה לי פנים,

וכיום אכן שפר עלי חלקי.

אבל בסופו של דבר, מה אני

אם לא שליח צנוע

מעולם שקרס פעם אחת,

וחרד למראה עולמנו הולך לעבר קריסה נוספת?

ומה מקנה לי את הזכות

לתבוע את תשומת לבך,

אם לא חובה להעיד

על מות הקדושים של עמי והולדתו מחדש;

הוא, מכל העמים, שמרחפת עליי

סכנה קיומית?

ומהו המסר שלי,

אם לא שהאדם,

אף על פי שנברא בצלמך,

וניחן בחירות לבחור

בין טוב לרע,

עדיין מסוגל לגרוע מכול,

כמו לטוב מכול,

לשנאה כמו לאהבה,

לטירוף כמו לגאונות.

אלא אם כן נרסן את יצרנו הדורסניים,

נוקיר ונכבד את קדושת חיי אנוש,

ונאמץ את ערכי המוסר היסודיים

המשותפים לכל האמונות החשובות

- דתיות או חילוניות -

ישבו זועות העבר

להחשיך את עתידנו.

בילדים ובנכדים

שפניהם הנוצצות

ותכונותיהם המצוינות

מקימות לתחייה בי בכל יום

את זכרם של מי שאבדו לי.

מי ייתן - יובא יום - שהם - יאמרו קדיש - עלי...

לפיכך, אלוהי אברהם שאין כמוך דגול באלים:

בכל הכבוד שאני רוחש

לאמונותיהם של הכול,

ובלי לנטור איבה כלל,

אני משתחוה לירושלים הנצחית,

לבתי הכנסת, הכנסיות והמסגדים,

ושר לכבודך מיד ושם -

מצבת הזיכרון לגיבורי השואה, לקרבנות הטהורים,

יד ושם שהילה של קדושה מעטרת אותו -

ואני נושא בחוזקה תפילה של תקווה

הבוקעת מנחשולי דם.

אלוהים, חדש את הברית אתנו.

הראה לנו את הדרך לפיוס,

לסובלנות, לאחווה ולשלום

על פני הכוכב הקטן, החצוי והשברירי שלנו -

שהוא הבית המשותף של כולנו.

אמן! אמן סלע!

סולו מפי סופרן, המקהלה והילדים: קדיש

(הטקסט של הדובר:

כל הזכויות שמורות לשמואל פיזאר, 2009)

תרגמה מאנגלית אופירה רהט

ביקורות נלהבות מהעיתונות העולמית

האינקוויירר של פילדלפיה:

"הסימפוזיה מס' 3 של ברנשטין זכתה בעמוד שדרה חדש וטוב יותר, שאפשר למשמעותה לצמוח בבת-אחת כפטרייה ממעמקי תחום ההישגים של תזמורת פילדלפיה... המילים של שמואל פיזאר מסבירות את האינטנסיביות של המוסיקה... אפשר לטעון שקדיש היא האופרה על השואה שברנשטין מעולם לא כתב."

לה מונד, פריס:

"פיזאר מעצים את הקדיש של ברנשטין. הטקסט שלו (שנכתב לבקשת הקומפוזיטור) צובט את הלב ונוקף את המצפון בסיפור אישי הנוגע להיסטוריה עצמה...לו היה ברנשטין בחיים, הוא היה יוצא מגדרו מרוב שמחה."

לה פיגארו, פריס:

"הקונצרט (עם האופרה של פריז) היה מאורע בזכות יותר מסיבה אחת... הודות לפיזאר זאת לא הייתה רק חוויה אמנותית, אלא גם חוויה מוסרית ואנושית."

פייננשל טיימס, לונדון:

"בזכות סיפורו האישי המיוחד במינו על הישרדות כנער במחנות המוות, הטקסט שלו (שקרא אותו בעצמו עם התזמורת הסימפונית של לוצרן), הוא לפעמים מרגש וקשה מנשוא. התוצאה היא שהודות לו המוסיקה של ברנשטין יוצאת נשכרת במוקד רחב יותר."

השיקאגו טריביון:

"הטקסט של פיזאר הוא בד בבד פרטי ואוניברסלי... עד הראייה הזו לזוועות שלא יתוארו, נשא (עם התזמורת של שיקאגו) עדות מרשימה של אזהרה ותקווה לכולם."

ברלינר צייטונג:

"הטקסט של שמואל פיזאר והביצוע של הפילהרמונית של ברלין (עם התזמורת הסימפונית הגרמנית) מהדהד בעוצמה ובהבעה יוצאות מן הכלל... המילים שלו עמוקות להפליא - מילים של אדם משכמו ומעלה."

ברלינר מורגנפוסט:

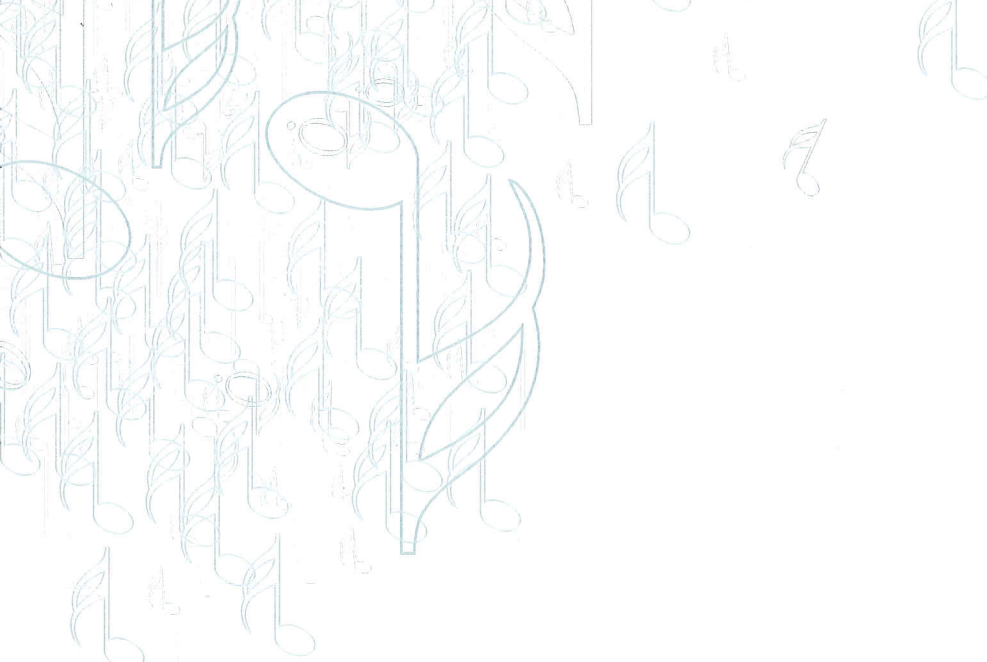
"פיזאר הצליח להביא את סיפור חייו לכדי הרמוניה מופתית עם מרקם המוסיקה של ברנשטין... שום שחקן לא היה יכול לרומם את קולו בצלילות ובעומק כאלה - קול עשיר בהבעה המשתנה פשוטו כמשמעו למוסיקה מדוברת."

הכרוניקל, לונדון:

"ברנשטין הפציר בפיזאר ליצור משהו חדש, הנובע מסבלו ולידתו מחדש... קדיש זוכה עתה להכרה כאחת היצירות המוסיקליות העוצמתיות ביותר של המאה העשרים... מרשים במיוחד קולו של הקריין במרכז הסימפוזיה."

הפארווערטס, ניו יורק:

"ביצוע הקדיש של לונארד ברנשטין בפילהרמונית של ניו יורק... עם שמואל פיזאר הקורא את הטקסט שהוא עצמו חיבר, היה מאורע שמעטים מאתנו ישכחו."

דברי פתיחה:
מר אבנר שלו, יו"ר הנהלת יד ושם

ברכות:
מר שמעון פרס, נשיא המדינה

לאונרד ברנשטין (1918-1990)
קדיש – סימפוניה מס' 3

"דיאלוג עם אלוהים"

מחבר ומספר
ד"ר שמואל (סם) פיזאר

התזמורת הפילהרמונית הישראלית
מאסטרו ג'ון אקסלרוד, מנצח
דנה גלזר, סולנית
ד"ר שמואל (סם) פיזאר, קריין

המקהלה הקאמרית תל אביב, מנצח - מיכאל שני
זמרים מתוך האנסמבל הקולי החדש, מנצח - יובל בן עוזר

מקהלת אנקור של הקונסרבטוריון
שליד האקדמיה למוסיקה ולמחול ירושלים
מנצחת ומנהלת מוסיקלית - דפנה בן יוחנן